

Možnosti využití Feuersteinova instrumentálního obohacování u seniorů v pozdním senu

Stanislava Janská, DiS.

Bakalářská práce
2024

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Ústav pedagogických věd

Akademický rok: 2023/2024

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: Stanislava Janská, DiS.
Osobní číslo: H210198
Studijní program: B0111A190011 Sociální pedagogika
Forma studia: Kombinovaná
Téma práce: Možnosti využití Feuersteinova instrumentálního obohacování u seniorů v pozdním séniu

Zásady pro vypracování

Zpracování rešerše a odborné literatury.

Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti metody Feuersteinova instrumentálního obohacování a její možnosti působení na seniory.

Příprava metodiky empirické části, zpracování projektu výzkumu a stanovení výzkumného problému.

Realizace kvalitativního výzkumu formou smíšeného pozorování.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

GRUSS, Peter, 2009. Perspektivy stárnutí: z pohledu psychologie celoživotního vývoje. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-605-6.

HAMILTON, Lan, Stuart, 1999. Psychologie stárnutí. Praha: Portál. ISBN 80-7178-274-2.

MÁLKOVÁ, Gabriela, 2008. Umění zprostředkovaného učení. Praha: Togga. ISBN 978-80-87258-02-6.

SAK, Petr, 2012. Sociologie stáří a seniorů. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3850-5.

ŠVARŤÍČEK, Roman, 2007. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Grada. ISBN 978-80-7367-313-0.

Vedoucí bakalářské práce: **PhDr. Denisa Denglerová, Ph.D.**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce: **10. ledna 2024**

Termín odevzdání bakalářské práce: **26. dubna 2024**

Mgr. Libor Marek, Ph.D.
děkan

doc. Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

Ve Zlíně dne 10. ledna 2024

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval(a) samostatně a použitou literaturu jsem citoval(a). V případě publikace výsledků budu uveden(a) jako spoluautor.

Ve Zlíně .....

.....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b

Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevdělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledků obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlédnutí veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odprá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídáne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce je zaměřena na stimulační program pro rozvoj kognitivních funkcí dle metody *Feuersteinova instrumentálního obohacování*, u seniorů v pozdním senu v domově pro seniory. Cílem bakalářské práce je ukázat fakt, že i senioři v pozdním senu jsou schopni velmi dobře cvičit tuto metodu, která jim může zlepšit jejich kognitivní funkce.

V českém prostředí se tato metoda objevila na počátku 90. let 20. století. Původní využití metody bylo v oblasti školství, konkrétně jako nápravný program pro prospěchově slabé žáky. Postupem času se pole metody rozšířilo z práce s dětmi na práci s dospělou populací i seniory. Osvědčila se například jako stimulační program u běžné populace, jako tréninková metoda u dospělých nebo jako rehabilitační metoda po traumatickém poranění mozku (Málková, 2008).

V teoretické části práce se zabýváme představením autora metody profesora Reuvena Feuersteina, uvedením historických souvislostí, které byly podnětem pro vznik instrumentálního obohacování. Druhá kapitola je zaměřena na stáří a sénický věk, jako takový.

V praktické části se zabýváme prezentací vlastního výzkumu. V úvodu objasňujeme záměr výzkumu, stanovujeme výzkumné otázky, popisujeme výzkumný vzorek a zápisy z výukových hodin. Poté provádíme kódování, diskusi a závěrečné shrnutí.

Klíčová slova: Reuven Feuerstein, Feuersteinovo instrumentální obohacování, sénický věk

ABSTRACT

This bachelor's thesis focuses on a stimulation program for the development of cognitive functions according to Feuerstein's Instrumental Enrichment method, aimed at seniors in late senium in a retirement home. The goal of the thesis is to demonstrate the fact that even seniors in late senium are capable of effectively practicing this method, which can improve their cognitive functions.

In the Czech environment, this method emerged in the early 1990s. Originally, the method was used in the field of education, specifically as a remedial program for underperforming students. Over time, the scope of the method expanded from working with children to working with the adult population and seniors. It has proven effective, for example, as a stimulation program for the general population, as a training method for adults, or as a rehabilitation method after traumatic brain injury (Málková, 2008).

In the theoretical part of the thesis, we introduce the author of the method, Professor Reuven Feuerstein, and present the historical context that inspired the creation of Instrumental Enrichment. The second chapter focuses on old age and the senium age as such.

In the practical part, we present our own research. In the introduction, we clarify the research intent, set research questions, describe the research sample, and provide notes from the teaching sessions. We then perform coding, and a final summary.

Keywords: Reuven Feuerstein, Feuerstein's Instrumental Enrichment, senium age

Tímto bych chtěla poděkovat PhDr. Denise Denglerové, Ph.D. za odborné vedení a podporu při tvorbě této bakalářské práce, za podmětná a inspirativní doporučení, a také za čas, který mi při konzultacích věnovala. Také děkuji respondentům za jejich ochotu navštěvovat mé kurzy výuky FIE a spolupráci při realizaci výzkumné části této bakalářské práce.

Dále děkuji mé rodině za podporu a trpělivost během mého studia.

„Stáří se nevysmívej – vždyť k němu směřuješ“.

Menandros (řecký dramatik 342-291 př. n. l.)

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	10
I TEORETICKÁ ČÁST	12
1 INSTRUMENTÁLNÍ OBOHACOVÁNÍ A JEHO AUTOR. CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.	
1.1 STRUKTURNĚ KOGNITIVNÍ MODIFIKOVATELNOST	CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.
1.2 PARAMETRY ZKUŠENOSTÍ ZPROSTŘEDKOVANÉHO UČENÍ ..	CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.
1.2.1 Kognitivní mapa.....	Chyba! Záložka není definována.
1.2.2 Cíle instrumentálního obohacování.....	18
1.2.3 Popis jednotlivých instrumentů.....	20
1.3 SHRNU TÍ.....	23
2 STÁŘÍ A STÁRNUTÍ	24
2.1 BIOLOGICKÉ ASPEKTY STÁRNUTÍ.....	27
2.1.1 Psychické aspekty stárnutí.....	27
2.1.2 Sociální aspekty stárnutí.....	28
2.1.3 Kategorizace stáří.....	30
II PRAKTICKÁ ČÁST	32
3 ÚVOD DO EMPIRICKÉHO VÝZKUMU	33
3.1 VÝZKUMNÉ OTÁZKY	33
3.1.1 Cíl výzkumu.....	33
3.2 VÝZKUMNÝ SOUBOR	34
4 METODA SBĚRU DAT	35
4.1 METODY PROVÁDĚNÍ KVALITATIVNÍHO VÝZKUMU.....	36
4.1.1 Zápisy z hodin.....	37
4.1.2 Způsob zpracování dat.....	38
5. INTERPRETACE A PREZENTACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU.....	42
5.1 ZÁVĚREČNÉ SHRNU TÍ.....	48
6. DISKUSE.....	50
ZÁVĚR	53
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	54
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	57
SEZNAM OBRÁZKŮ	58
SEZNAM TABULEK.....	59
SEZNAM GRAFŮ.....	60
SEZNAM PŘÍLOH.....	61

ÚVOD

Otázky týkající se tajemství lidského života, smrti, stáří a stárnutí provázely lidstvo od pradávna. V současné době je stárnutí populace celosvětovou záležitostí a nevyhne se ani České republice (Mojžíšová, 2019).

Stárnutí se dříve nebo později bude týkat každého z nás. Stárnoucí populace zaměstnává mnoho institucí, jak státních, tak nestátních. Zejména budou muset být tyto instituce zaměřeny na obrovský nárůst seniorů z řad tzv. Husákových dětí.

Dnes už víme, že je velmi důležité, aby senioři byli co nejdéle aktivní, jak po stránce fyzické, tak psychické. Proto jsme se v této bakalářské práci rozhodli věnovat seniorům po stránce psychické, kdy v pozdním séniu budeme cvičit funkce mozku, tedy rozvoj kognitivních funkcí, a to podle metody tzv. Feuersteinova instrumentálního obohacování (FIE).

Důvodem zkoumání tohoto tématu je víra pro všeobecnou uplatnitelnost a přínos pro všeobecný rozvoj a podporu kognitivních funkcí. Cílovou skupinu jsme si vybrali také proto, že senioři v senickém věku jsou v našem prostředí často opomíjeni. Naše poznatky by měly být přínosem organizacím i jednotlivcům, kteří se o seniory starají.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. INSTRUMENTÁLNÍ OBOHACOVÁNÍ A JEHO AUTOR

Instrumentální obohacování je program pro rozvoj a stimulaci poznávacích funkcí. Je to jeden z nejzajímavějších a nejpropracovanějších počinů pedagogické psychologie druhé poloviny dvacátého století a dnes jej používají učitelé, psychologové a vyškolení odborníci po celém světě (Málková, 2008).

„PEOPLE CAN CHANGE! THE NEED TO EFFECT CHANGE BEGETS FAITH. FAITH BEGETS ABILITY!“

„Lidé se mohou změnit! Potřeba uskutečnit změnu plodí víru. Víra plodí schopnosti!“

Reuven Feuerstein

Zakladatelem této metody byl Reuven Feuerstein (21. srpna 1921–29. dubna 2014), původem rumunský Žid a v Rumunsku také zahájil svoji kariéru jako učitel. Jeho otec byl profesorem judaistiky a váženým poradcem židovské obce, který se snažil ve svých dětech pěstovat náboženský a obecně filozofický pohled na svět. Ze svého domova utvářel střed rodinného života, učení a respektu. Lidé doslova stáli u jejich dveří, aby od něj dostali radu. Otec zemřel roku 1943 a tehdy dvaadvacetiletý Reuven se nemohl dostat na jeho pohřeb, protože nacisté byli u moci a on kvůli svému zapojení do protinacistických aktivit nemohl cestu do jiného města riskovat (Pokorná, 2022).

Během druhé světové války uprchl do Palestiny, kde začal pracovat pro Agenturu Youth Alliah, která pomáhala uprchlíkům z celého světa, kteří v důsledku války přišly o rodiče. Tyto děti se vyznačovaly velkou kulturní odlišností, jelikož pocházely z různých koutů Evropy, Afriky a Asie. Děti byly zanedbané, traumatizované a jevily se jako negramotné. To potvrdily i výsledky jejich diagnostiky, které byly podprůměrné a často v pásmu mentální retardace. Feuerstein cítil silnou potřebu těmto dětem pomoci a odmítal tuto zjednodušující diagnózu přijmout. Jeho cílem bylo vrátit dětem chuť do života a dále je vzdělávat. Postupem času zjistil, že schopnosti dětí jsou daleko vyšší, než ukázaly testy inteligence. Jejich intelekt se nemohl dostatečně projevit vlivem jejich malých zkušeností s výukou a jejich všestrannou zanedbaností. Příčiny deficitních kognitivních funkcí viděl v jejich nedostatečné stimulaci a v nedostatečné kulturní zakořeněnosti dětí ve vlastní kultuře narušené válkou, v jejímž důsledku přišly o rodiče a následně musely opustit svoji vlast. Feuerstein tyto děti označoval za kulturně deprivované, protože nezažily dostatek zprostředkujících interakcí s jejich

blízkými, kteří by mohli stimulovat jejich kognitivní funkce a předávat jim kulturní hodnoty a normy a zakořenit v nich kulturní identitu (Lebeer, 2006; Málková, 2008).

Ve 40. letech 20. století Feuerstein začal studovat u švýcarského psychologa Jeana Piageta. Zde si osvojil metody sběru dat při zkoumání kognitivních funkcí. Piaget ale tvrdil, že vývojová stádia kognitivních funkcí jsou neměnná a objevují se v procesu zrání kognitivních struktur. S tím se Feuerstein neztotožňoval, ale našel společnou řeč s Piagetovým spolupracovníkem André Reyem. Shodli se ve vnímání kognitivních funkcí jako otevřeného systému přístupného změně prostřednictvím sociální interakce. S André Reyem později pracoval v uprchlických táborech v Maroku a Jižní Francii, kde zkoumali poznávací schopnosti uprchlíků. Práce s židovskými imigranty byla pro Feuersteina podkladem pro vytvoření teorie strukturní kognitivní modifikovatelnosti. Výsledkem spolupráce s Reyem bylo vytvoření diagnostického nástroje LPAD a intervenčního programu instrumentálního obohacování. Své zkušenosti a názory Feuerstein rozpracoval v dizertační práci, kterou obhájil na Sorbonně v Paříži. Začal přednášet na univerzitách v Izraeli a v USA. V 60. letech 20. století založil výzkumný institut Hadassah-WIZO-Canada Research Institute, jehož úkolem bylo propojit klinické poradenství a výzkum adaptace výukového procesu, výukové a školicí činnosti. Instrumentální obohacování vzniklo postupně v průběhu let 1954-1970. Postupně na sebe bralo podobu souboru výukových materiálů tzv. *Instrumentů* cílených na rozvoj konkrétních kognitivních dovedností. Původně se *Instrumentální obohacování* používalo jen pro práci s dětmi a mladými lidmi, kterým jejich kulturní zázemí komplikovalo školní vzdělávání. Postupně se ale metoda FIE začala používat v řadě dalších oblastí (mentální postižení, Downův syndrom, nadané děti, lidé s následky traumatického poškození mozku atd.), než v jakých ji začal používat původně Feuerstein (Málková, 2008).

Profesor Feuerstein byl široce uznáván a oceněn za svůj průkopnický přínos k odemykání lidského potenciálu. Jeho pozoruhodné úspěchy mu vynesly řadu ocenění, včetně prestižní Izraelské ceny za vzdělání v roce 1992, nominace na Nobelovu cenu míru v roce 2012 a posmrtně prezidentské medaile v roce 2014 (<https://feuerstein-institute.org/about/professor-reuven-feuerstein/>).

U nás se Instrumentální obohacování poprvé objevilo na začátku devadesátých let dvacátého století. Na Katedře pedagogické a školní psychologie v Praze jej představil prof. Alex Kozulin, blízký spolupracovník Reuvena Feuersteina a vedoucí Hadassah- WIZO-Canada Research Institute, tj. Feuersteinova výzkumného centra v Izraeli. Překlada a adaptaci metody FIE se u nás ujala doc. Věra Pokorná. Díky finanční podpoře Pedagogické fakulty

UK v Praze se podařilo doc. Pokorné získat lektorské zkoušky v ICELP a založit v Praze na Katedře pedagogické a školní psychologie autorizované výcvikové centrum oprávněné školit lektory pro práci s tímto programem (Málková, 2008).

V Evropě je tato metoda aktivně využívána a můžeme se přihlásit k výuce FIE například v Itálii http://www.cam.rn.it/chi_siamo.php, nebo v Německu <https://www.lernpraxis.ch/kurse/feuerstein/>, nebo v Polsku <https://trudnoscirozwojowe.pl/metoda-feuersteina-pomoze-twojemu-dziecku/> [cit. 2024-1-16]

1.1 Strukturní kognitivní modifikovatelnost

Teorie strukturní kognitivní modifikovatelnosti představuje základní teoretické východisko *Instrumentálního obohacování*. Jedná se o rozsáhlý, vnitřně značně strukturovaný a terminologicky náročný systém. Tato teorie se věnuje otázkám vývoje a systematické podpory rozvoje poznávacích funkcí a intelektu člověka. Nepracuje však na principu periodizace vývoje do časově konkrétně vymezených období. Neusiluje ani výrazně o popis charakteru myšlení a intelektu dítěte v určitém věku. Usiluje spíše hledat a popisovat mechanismy, které se podílejí na utváření a strukturaci forem myšlení a intelektu, které zajišťují v průběhu vývoje člověka optimální fungování a rozvoj intelektu. Pojmy *strukturní* a *kognitivní* odkazují na fakt, že všechny aspekty Feuersteinova díla se nějakým způsobem vztahují k administraci, popisu či nápravě nebo rozvoji stávající struktury poznávacích funkcí člověka. Slovo *modifikovatelnost* vyjadřuje Feuersteinovo hluboké přesvědčení, že struktura poznávacích funkcí člověka a formy jeho myšlení jsou modifikovatelné – tedy přizpůsobovací (Málková, 2008).

Dle Lebeera (2006) *teorie strukturálně kognitivní modifikovatelnosti* vychází z otevřených možností potenciálu jedince, předem nestanovuje hranice rozvoje. Klade důraz na sociální a kulturní původ kognitivního vývoje. Rozdíly v kognitivním rozvoji totiž nemohou být vysvětleny výlučně dědičností, vrozeným stavem ani činiteli prostředí, například sociálně-ekonomickým statutem rodičů, kulturními rozdíly či etnickým původem rodiny. Spíše jsou výsledkem adekvátní zkušenosti zprostředkovaného učení. Zkušenost zprostředkovaného učení přitom je definována jako kvalita interakce, při níž rodiče, učitelé, vychovatelé i vrstevníci kladou sebe mezi podnět a jedince se speciálními potřebami či postižením, aby se ujistili, že jedinec daný podnět zaznamenal, dokázal jej uchopit a zpracovat smysluplným

způsobem. Zkušenost zprostředkovaného učení umožňuje, aby si jedinec rozvíjel kognitivní funkce a další předpoklady pro nezávislé učení.

Je to Feuersteinova víra a přesvědčení ve schopnost každého člověka měnit sám sebe. Tento optimistický předpoklad dal vzniknout teorii *strukturní kognitivní modifikovatelnosti*. V širším pojetí by se dala modifikovatelnost zaměnit s pojmem „adaptabilita“, neboli schopnost reagovat na změny v prostředí. Člověk buď má možnost měnit své prostředí (*aloplastická adaptace*). V užším pojetí je modifikovatelnost schopností lidských kognitivních funkcí měnit se pod vlivem sociálně-kulturního prostředí, ve kterém jedinec žije. Feuerstein tedy vyvrací tradiční pojetí kognitivních funkcí, které jsou biologicky dané a změnám odolné (Feuerstein, 2014).

Teorie strukturálně kognitivní modifikovatelnosti staví na ryze optimistickém přesvědčení o přirozené lidské tendenci ke změně a schopnosti přizpůsobovat se prostředí. Feuerstein říká, že limity učení nemohou být předem známé ani dané. Všichni lidé se mohou měnit, představují otevřené systémy, které dokážou docílit smysluplné strukturální změny. Modifikovatelnost je možná i bez ohledu na věk, příčiny aktuálního stavu či závažnost genetických tělesných či duševních postižení (Lebeer, 2006).

Kognitivní modifikovatelnost není zaměřena pouze na nápravu specifického chování a dovedností, ale na změny ve strukturální podstatě, která upraví průběh a směr kognitivního vývoje. Pro porozumění tomu, co je záměrem pojetí kognitivní modifikovatelnosti, je nutné si uvědomit rozdíl mezi strukturální změnou a ostatními druhy změn, které se objeví během vývoje. Při normálním průběhu událostí prodělá rozvíjející se organismus velmi mnoho změn. Na jedné straně se objevují změny, jejichž podstatou je zrání, jako je přechod od lezení k chůzi. Na druhé straně se objevují specifické změny, které jsou výsledkem vystavení jedince daným okolnostem, jako je výuka jednotlivým aritmetickým operacím nebo cizímu jazyku. Strukturální změny se však nevztahují na izolované události, ale na způsoby interakce organismu, např. vytváření odpovědí. A tak strukturální změna, která se jednou dostala do pohybu, ovlivní budoucí průběh vývoje jedince. Kognitivní modifikovatelnost jsou tedy strukturální změny nebo změny v mentálním chování organismu (Feuerstein, 2014).

Původcem lidské modifikovatelnosti (tedy vlastnosti lidského intelektu měnit se) je specifická forma interakce mezi dítětem a osobami v jeho okolí. Touto specifickou formou interakce je **zkušenost zprostředkovaného učení**. Pomocí zkušenosti zprostředkovaného učení, které by mělo dítě zažívat v co největší míře, je možné rozvíjet a měnit existující

kognitivní funkce. Zkušenost zprostředkovaného učení také ovlivňuje schopnost dítěte přijímat nové informace i schopnost je následně využít. Další velice důležitá funkce zkušenosti zprostředkovaného učení je kulturní transmise. Zprostředkování je podle Feuersteina jediným možným nositelem kulturních hodnot a společenských norem přenášených z generace na generaci (Lebeer, 2006).

1.2 Parametry zkušeností zprostředkovaného učení

Není úplně zřejmé, na základě jakých poznatků Feuerstein formuluje parametry zkušenosti zprostředkovaného učení. Lze se pouze domnívat, že sestavení parametrů ZZU je výsledkem systematického pozorování kulturně odlišných a kulturně handicapovaných jedinců, k němuž měl Feuerstein bezpochyby dostatek příležitostí. Feuerstein těchto kritérií identifikuje celkem 12 a ty jsou:

zaměřenost a vzájemnost, transcendence, zprostředkování významu, zprostředkování pocitu kompetence, zprostředkování regulace a kontroly chování, zprostředkování chování se sdílením, zprostředkování individuálních rozdílů a psychologické odlišnosti, zprostředkování chování vedoucího k vyhledávání a dosažení cíle, zprostředkování výzvy a vyhledávání nových věcí, zprostředkování vědomí lidské bytosti jako proměnlivé entity, zprostředkování cesty za optimistickými alternativami a posledním kritériem je zprostředkování pocitu sounáležitosti.

První tři uvedené parametry, tj. **zaměřenost a vzájemnost, transcendenci a zprostředkování významu** považuje Feuerstein za nejvýznamnější a mají univerzální charakter (Málková, 2008).

1.2.1 Kognitivní mapa

Kognitivní mapa je jedním z dalších teoretických východisek *Instrumentálního obohacování*. Jde o hypotetický model, který tvoří výchozí model pro strukturaci didaktických materiálů k programu. Umožňuje analýzu, kategorizaci a popis procesu myšlení a výkonů člověka, rozlišovat kvalitativně rozdílné fáze, obsahy a operace procesů. Je strukturována tak, aby umožnila porozumění potížím, které se objevují při řešení úkolů (Málková, 2008).

Pomocí kognitivní mapy můžeme popsat jakýkoli úkol, který je třeba vyřešit. Pro tyto účely kognitivní mapa stanovuje sedm parametrů, pomocí nichž na úkol můžeme nahlížet:

1. Obsah, tedy o čem úkol pojednává, čeho se týká.
2. Modalita, tj. formát, v němž je úkol prezentován (např. obrazově, graficky, ...)
3. Fáze duševní činnosti, konkrétně funkce, které potřebujeme k řešení úkolu při jeho prozkoumávání a zpracování zadání (tzv. fáze vstupu), při jeho rozpracování (tzv. fáze elaborace) a při prezentaci výsledků řešení (tzv. fáze výstupu).
4. Mentální operace, komplexnější myšlenkové postupy, jejichž užití úkol vyžaduje.
5. Komplexnost úkolu vyjadřující množství a vzájemnou propojenost informací, jež jsou v úkolu zahrnuty.
6. Abstrakce, tj. vzdálenost úkolu od konkrétních zkušeností, náročnost úkolu z hlediska abstraktního uvažování (úkol může být komplexní, ale minimálně abstraktní, nebo může být naopak velmi abstraktní, ale nikoli komplexní. Samozřejmě mohou být zastoupeny i obě tyto charakteristiky).
7. Účinnost, což je jediná charakteristika, která se netýká úlohy, ale popisuje interakci mezi charakterem úkolu a jeho řešitelem. Kombinuje tři proměnné, jež při efektivní práci sehrávají roli – rychlost zpracování, přesnost zpracování a míru vynaloženého úsilí (Krejčová, 2019).

Teorie deficitních kognitivních funkcí je důležitá v rámci diagnostiky a volby dalších intervenčních postupů. Krejčová (2019) uvádí možnost využití kognitivní mapy při čtení u dětí s dyslexií. Analýza podle kognitivní mapy umožňuje nalézt konkrétní zdroje obtíží, které jsou přesnější než konstatování, že je oslabená technika čtení nebo jeho porozumění. Z hlediska procesu čtení jsou významné především parametry fáze duševní činnosti a mentální operace. Parametr mentální operace z kognitivní mapy přichází na řadu při zvažování toho, jaké komplexnější mentální aktivity jsou třeba při řešení určitého úkolu. Jedná se o mentální postupy, které jsou realizovatelné, pokud jsou dostatečně rozvinuty dílčí kognitivní funkce ve fázích řešení úkolů (na vstupu, zpracování, výstupu). Každý z nich obnáší nějaký algoritmus, který má různou úroveň komplikovanosti, ale současně můžeme vycházet z předpokladu, že ho lze trénovat a osvojení takového postupu práce se promítne do řady aktivit, v nichž je třeba ho využívat (Krejčová, 2019).

1.2.2 Cíle Instrumentálního obohacování

Jak jsme již několikrát v předchozím textu naznačili, Feuerstein je přesvědčen, že člověk, resp. jeho kognitivní struktury, se vyznačují nesmírnou plasticitou a otevřeností ke změně (Málková, 2008).

1. Prvním cílem je náprava deficitních kognitivních funkcí

Hlavním cílem instrumentálního obohacování je vedení jedince ke kvalitnějšímu a samostatnějšímu učení ve snaze dosáhnou tzv. modifikace jedince a k nezávislosti podle jeho možností. Jedná se o nápravu deficitů kognitivních funkcí, které jsou důsledkem nedostačující zkušenosti zprostředkovaného učení. Je třeba, aby se jedinec naučil systematicky získávat informace, aby dokázal potlačit impulzivní tendence, pracoval pečlivěji a vytrvaleji, vnímal problémové situace a dokázal je definovat, naučil se vnímat vztahy mezi předměty a jevy. Aby se zdokonalil v porovnávání, formulování hypotéz, plánování, ověřování správnosti řešení před jeho realizací, hledání důkazů pro zdůvodnění vlastní odpovědi.

2. Druhým cílem je obohacování slovní zásoby, rozšiřování pojmosloví

Je nezbytné vybavit žáky verbálními nástroji pro shromažďování a zpracovávání informací a správné vyjádření závěrů. Instrumentální obohacování pro tyto účely nabízí mnoho příležitostí, vede jedince k hledání vhodných slov pro označování pozice, výsledku orientace v prostoru i čase. Vede ho k užívání správných definic a přesných slovních označení popisujících vztahy.

3. Třetím cílem je rozvíjení vnitřní motivace formou rozvíjení návyků

Vnitřní motivace znamená, že žák nepotřebuje ocenění, pokyny, instrukce ani jiné vnější zdroje motivace, aby začal přemýšlet a řešit úkoly. Při postupujícím nácviku si jedinec postupně vytváří vhodné návyky myšlení, které zvyšují jeho vnitřní motivaci pro řešení problémů běžného života.

4. Čtvrtým cílem je podněcování motivace pro řešení úkolů a problémových úloh

Pomocí instrumentálního obohacování žák získává vnitřní odměnu, protože zjišťuje, že dokáže vyřešit problém i bez pomoci druhých. Instrumentální obohacování se pokouší překonat nedostatek motivace zapříčiněný dlouhodobými neúspěchy ve školní práci. Nabízí jedinci úkoly, které eliminují neúspěch. Při práci s programem se neznámkuje, nezkouší,

jedinci neprožívají pocit selhání, jelikož poznávají, že úkoly dokážou vyřešit vlastními silami.

5. Pátým cílem je probouzení vhledu a hloubkového myšlení

Pátým cílem programu je rozvíjet schopnost promýšlení úkolů, žáci si mají klást otázky „Jak spolu věci souvisejí?“, „Jak je to možné?“, „Co zvládnou udělat?“.

6. Šestým cílem je změna role pasivního příjemce reprodukcího informace v aktivního původce nových informací

Tento program mění způsob pohledu jedince na sebe sama. Je nutné změnit úvahy o nedostačivosti, pasivitě a neschopnosti. Je třeba podnítit jedince k větší aktivitě, aby se oprostil od představy, že ostatní (učitelé, rodiče, authority) jsou schopnější, a proto u nich vyhledává pomoc nebo se jich ptá, co má dělat. Dalším dílčím cílem je změnit úhel pohledu na vlastní schopnosti, aby jedinec víceméně automaticky neodpovídal „Nevím“ na otázku typu „Jak by ten úkol bylo možné vyřešit?“. Jedinec by se měl naučit důvěřovat svým schopnostem získávat a zpracovávat informace vhodným a žádoucím způsobem. Je ho třeba vést k tomu, aby si dokázal položit otázku „Kde bych mohl/a najít tuto informaci?“. A poté na ni hledat odpověď. Tento postup je nacvičován průběžně a opakovaně.

7. Sedmým cílem je obnovování pozitivního sebepojetí

Při práci metodou instrumentálního obohacování se začne měnit způsob výuky a také styl učení žáků. Jsou posilovány pocity kompetence a předchozí pocity selhání jsou nahrazovány zvědavým postojem. Tímto způsobem program pomáhá předcházet stigmatizaci a budování negativního sebepojetí, protože umožňuje žákům, již byli označováni jako méně schopní, ba dokonce hloupí, aby u sebe objevili dovednost přemýšlet. Je-li tato změna potvrzena i změnou negativního vnímání dítěte jeho okolím v příznivé ocenění, dochází k obnovení pozitivního sebepojetí žáka.

8. Osmým cílem je změna postojů učitelů

Instrumentální obohacování mění učební návyky, myšlení a sebepojetí žáků a usiluje i o změnu postoje učitele k žákům a také o změnu jejich výukového stylu. Vede je ke změně od instruuujícího stylu zaměřeného na výsledek ke stylu zprostředkujícímu, více orientovanému na proces výuky. Instrumentální obohacování podněcuje učitele k tomu, aby si uvědomovali, jak probíhají jejich kognitivní procesy, jaké problémy při výuce prožívají, jakým problémům čelí jejich žáci. Učitel se učí, jaký typ zprostředkování je třeba pro překonání nedostatků konkrétního dítěte, učí se lépe porozumět výukovým deficitům a volit adekvátní přístup

k žákům podle jejich potřeb. Instrumentální obohacování se tak stává nástrojem pro individuální přístup k žákům a pro inkluzi (Lebeer, 2006).

1.2.3 Popis jednotlivých instrumentů

Současná podoba *Instrumentálního obohacování* je výsledkem dlouholeté týmové práce Reuvena Feuersteina a jeho kolegů z HWCRI – výzkumného centra v Izraeli. Přesné informace o procesu tvorby tohoto materiálu jsou pochopitelně tajemstvím, které si Feuerstein střežil. Metoda *Instrumentálního obohacování* je tvořena čtrnácti instrumenty. Každý z nich obsahuje kognitivní úkoly typu „papír a tužka“ zaměřené na dílčí myšlenkové operace. Program se zaměřuje na děti školního věku a adolescenty. Je cílený na rozvoj myšlení a je nezávislý na kulturních odlišnostech v tom smyslu, že je spíše instrumentální než vázaný na konkrétní znalosti určité kultury. Proto nachází široké uplatnění. Úkoly zaměřené na řešení problémů mají víceméně abstraktní charakter a žáci nemusejí mít předchozí znalosti k tomu, aby je vyřešili. Jsou tedy vhodné pro práci v mezikulturním kontextu. Tyto úkoly nejsou doplněny správnými řešeními. Učitelé mají žákům zprostředkovat myšlenkový proces umožňující řešení těchto úkolů na základě instrumentů, jež pomáhají žákům osvojovat si strategie a pracovní návyky využitelné i při řešení dalších úkolů (Lebeer, 2006).

Celá metoda je složena ze čtrnácti pracovních sešitů s průvodními materiály pro lektory. Každý sešit je primárně zaměřený na rozvoj konkrétní kognitivní dovednosti (např. porovnávání, analytické vnímání, orientace v prostoru), (Málková, 2008).

1. První instrument – Uspořádání bodů

V této fázi se žáci učí hledat pravidla vztahů prostřednictvím specifických modelů – jednoduché a složitější geometrické obrazce. Ve shluku teček mají podle určitých pravidel najít zadané vztahy. Modely vznikají spojováním teček nejprve na úrovni představ a potom jsou zakreslovány na papíře. Procvičování je věnováno třináct stran, další tři strany popisují práci s chybami. Dítě je vedeno k pečlivé analýze, plánování, přesnosti a ke kontrole chování.

2. Druhý instrument – Orientace v prostoru I.

V této fázi se žáci učí používat relativní a stálý systém prostorových vztahů – vpředu, vpravo, vzadu, vlevo. Takto dokáží určit pozici objektu a sami se orientovat v prostoru.

3. Třetí instrument – Porovnávání

Zde se žáci učí lépe porovnávat, tj. hledat shody a odlišnosti. Cílem je, aby docílili samostatného porovnávání objektů. Mnozí kulturně deprivovaní lidé mají velice omezený systém potřeb a nerozsáhlé vzorce postupů při porovnávání objektů. Jako příklad můžeme uvést porovnání mezi jablkem a pomerančem nebo vesnicí a městem. Žáci mají hledat odpovědi na otázky „V čem si jsou podobné“? , „Čím se liší“?

4. Čtvrtý instrument – Kategorizace (třídění)

Žáci se učí kategorizovat objekty podle zadaného měřítka, a to na základě obecných charakteristik. Potřebují se naučit, že volba měřítka závisí na aktuální potřebě. Jako příklad můžeme uvést roztřídění kostky, kruhu, tužky podle jednoho nebo dvou kritérií (velikost, barva).

5. Pátý instrument – Ilustrace (znázorňování)

V této fázi se žáci učí analyzovat vtipné kresby, na nichž je znázorněna problémová situace. Kromě samotné analýzy je ji třeba časově zařadit či uspořádat a navrhnout možnosti řešení.

6. Šestý instrument – Analytické vnímání

Cílem je změnit tendenci vnímat svět globálně, povrchně, jež je společná mnoha jedincům s výukovými obtížemi, a převést ji na analytický způsob vnímání. Žáci se mají naučit rozlišovat části komplexního celku, vyhledávat vztahy mezi nimi, rekonstruovat celek z částí.

7. Sedmý instrument – Rodinné vztahy

V této fázi se žáci učí poznávat různé druhy vztahů na základě analýzy vztahů v nukleární a širší rodině. Mají si osvojit užívání genealogické mapy a pochopit vztahy.

8. Osmý instrument – Časové vztahy

Cílem časových vztahů je naučit děti vnímat pojmy času a rychlosti, členit čas, poznat nástroje pro měření času, rozdíl mezi subjektivním a objektivním časem.

9. Devátý instrument – Instrukce

Cílem této fáze je naučit žáky předvádět slovní instrukce do podoby geometrických obrazců a obráceně, tedy převádět obrazce do podoby slovní instrukce. Žáci si nejdříve potřebují položit zásadní otázky (Jaký je to tvar? Kde jsou? Kolik jich je?) Dále jsou vedeni k tomu, aby instrukce podávali přesně a výstižně.

10. Desátý instrument – Orientace v prostoru II.

Žáci jsou vedeni k tomu, aby si osvojili relativní a stálý systém prostorových vztahů, jimiž dokáží popsat umístění a směr. Například by měli podle kompasu určit základní i doplňkové světové strany.

11. Jedenáctý instrument – Číselné řady

Instrument se orientuje na předvídání událostí, které jsou založené na vysuzování pravidla nebo vzorce na základě porovnávání zdánlivě nesouvisejících čísel. Tento instrument vznikl proto, že mnoho jedinců s výukovými obtížemi mívá problémy s vyhledáváním a mentálním zobrazováním vztahů. Čísla se v tomto instrumentu používají jako způsob osvojování si zásad, na jejich základě mohou zjistit pravidla a formulovat hypotézy.

12. Dvanáctý instrument – Sylogismy

Zde se žáci učí chápat logické vztahy mezi množinami a jejich vlastnostmi. Množinou rozumíme skupinu prvků sdílející společnou vlastnost. Žáci zkoumají vztahy mezi množinami, podmnožiny a průnik množin.

13. Třináctý instrument – Přechodné vztahy

Vede žáky k pochopení vztahů mezi prvky uvnitř téže množiny, které se odlišují v určitých vlastnostech. Tyto vztahy se běžně označují jako „větší nebo menší než“, „stejný“, „není větší než“ apod. Vztahy označujeme jako přechodné, jestliže mohou být převedeny do jiného, dosud neznámého vztahu.

14. Čtrnáctý instrument – Sestavování obrazových šablon

Poslední instrument vybízí žáky, aby rozluštili složité vzorce různých tvarů a barev a dokázali jejich strukturu rozložit na základní stavební díly. Tyto díly by měly být položeny (pouze v mysli) jeden na druhý tak, aby tvořily určitý obraz. Cvičení v tomto instrumentu vyžaduje duševní operace vyššího řádu, tj. představivost a analytické vnímání, induktivní logiku a analogické usuzování (Lebeer, 2006).

1.3 Shrnutí

Seznámili jsme se se zakladatelem FIE, popsali metodu a jednotlivé *Instrumenty* a vyjasnili cíle *Instrumentálního obohacování*, které vedou jedince ke kvalitnějšímu a samostatnějšímu učení.

Osvojení si nového způsobu myšlení, podobně jako kterékoli jiné učení vyžaduje čas a zkušenosti. Kognitivní funkce se upevňují celé roky, nestačí časový prostor několika týdnů ani měsíců. Je nutné pravidelně trénovat a výsledky odměňovat, abychom žákům udrželi motivaci na dostatečně vysoké úrovni. *Instrumentální obohacování* proto není možné pojímat jako nějaký rychlokurz. Při frekvenci dvou až tří lekcí týdně nabízí dostatek materiálu pro tři roky intenzivní práce. Obyčejně však trvá i déle. Po celou dobu je nutné žáky citlivě vést a doprovázet. Základní kognitivní funkce přitom můžeme přirovnat k cihlám, z nichž se stavějí vyšší kognitivní funkce jedince. Zprostředkování nás učí, jak je máme stavět. K tomuto účelu potřebujeme nejen dovednosti, ale – jako v každém umění – ještě mnohem víc: zkušenosti, lásku, energii, nadšení, motivaci a tvořivost (Lebeer, 2006).

2 STÁŘÍ A STÁRNUTÍ

Stáří je životní období, které s sebou nese všechny radosti a smutky, naděje i zklamání, tudíž jej nelze chápat jen jako období úbytku sil a opakovaných ztrát. Každý z nás musí v tomto procesu nalézt zejména optimistické stránky, neboť kvalita života ve stáří a jeho smysl záleží právě na našem přístupu a postoji (Ondrušová, 2011).

O optimismu mluví také Haškovcová (2012), kdy tvrdí, že senioři by měli pěstovat radost z maličkostí a ostatní by takové denní radosti měli oceňovat. U nemocných seniorů je pocit nepotřebnosti značný a je třeba mu aktivně bránit. Třeba právě zájmem profesionála, který vítá jejich životní zkušenosti.

Ale v posledních dvou desetiletích vnímáme fakt, že senioři jsou často prezentováni jako pro společnost zatěžující. Orientace společnosti na mládí, krásu a výkon vede k faktu, že můžeme současnou společnost označit jako ateistickou. Nesprávné pochopení kvalitativní nerovnosti jednotlivých fází lidského životního cyklu prostřednictvím procesu systematické, reálné i symbolické stereotypizace, která se může manifestovat jako diskriminace osob a skupin na základě jejich věku, se nazývá **ageismus**. Postoj k chápání tohoto fenoménu je velmi individuální a vychází ze dvou rovin. První je subjektivní vnímání vztahu lidí se seniorem, který se manifestuje diskriminačně, v porovnání se vztahem s jinou věkovou skupinou. Druhou rovinou je pocit diskriminace seniorů, který vychází z nerespektování vlastního ega. Tato diskriminace se může dotýkat i chápání vlastního postoje vůči stáří jako takovému (Vidovičová, 2013).

Poprvé se pojem **ageismus** objevuje v USA koncem šedesátých let 20. století. Pojem poprvé zazněl během debaty o bytové politice v roce 1968 z úst předsedy Poradního sboru pro stárnutí distriktu Columbia a pozdějšího ředitele amerického Národního institutu pro stárnutí Roberta N. Butlera. Ten později vysvětlil: „Ageismus můžeme chápat jako proces systematického stereotypizování a diskriminace lidí pro jejich stáří, podobně jako se rasismus a sexismus vztahují k barvě pleti a pohlaví. Staří lidé jsou kategorizováni jako senilní, rigidní ve svém myšlení a způsobech, staromódní v morálce a dovednostech. Ageismus dovoluje mladším generacím vidět starší lidi jako odlišné od nich samých, a proto jim brání, aby se se staršími lidmi identifikovali jako s lidskými bytostmi“ (Vidovičová, 2008).

Stárnutí není záležitostí moderní doby, avšak až v posledních sto letech se stalo v západních zemích běžnou zkušeností. Existuje odhad, podle něž se v prehistorických dobách stáří

nedožival nikdo, a až do sedmnáctého století překročilo pětadesátý rok života pravděpodobně jen jedno procento populace. Do devatenáctého století se toto číslo zvýšilo přibližně na čtyři procenta (Hamilton, 1999) a dnes starší lidé tvoří dvanáct procent západní populace. Očekává se, že tento poměr se bude nadále zvyšovat asi na patnáct procent na začátku příštího století a na dvacet procent v roce 2030 (Hamilton, 1999). Přibližně sedmdesát procent lidí žijících v západních zemích se může těšit na život delší než 65 let a třicet až čtyřicet procent na život delší než 80 let. Přitom v roce 1900 mohlo jen asi dvacet pět procent populace doufat, že se dočká svých pětadesátých narozenin (Hamilton, 1999). Dnešní západní populace je popisována jako **obdelníková společnost** v důsledku toho, že v každé věkové dekádě žijí přibližně stejné počty lidí. Graf pro rok 1900 by však ukázal **pyramidální společnost** s mohutnou základnou mladších věkových dekád, ale s malým podílem starších věkových kategorií (Hamilton, 1999).

Ke stárnoucí populaci se vyjadřuje Čevela a kol. (2014) kdy poukazuje na setrvalý nárůst starších osob, kdy jsou tyto změny patrné již po roce 1990, kdy došlo v důsledku změny životního stylu k poklesu úhrnné míry plodnosti až na hranici 1,13 dítěte na jednu ženu, tj. výrazně pod úroveň přirozené reprodukce populace. Zároveň mezi roky 1990-2010 vzrostla díky zlepšení zdravotního stavu obyvatelstva střední délka života při narození u mužů téměř o 7 let a u žen o 5 let. Předpokládá se, že k dalšímu nárůstu střední délky života při narození do roku 2065 nejvíce přispěje u mužů pokles úmrtnosti ve věku and 60 let, u žen pak ve věkové skupině and 80 let.

Stáří je tělesný, psychický, sociální a duchovní jev. Stáří se vyznačuje plasticitou, variabilitou mezi funkcemi a osobami a vysokou mírou biografické individuality. Teprve patologie, jako například stařecká demence, stanovuje této mnohotvárnosti hranice, a to zejména v oblasti dalšího vývoje. Rozlišujeme mezi raným, tedy třetím, a pozdním, čtvrtým obdobím stáří. Teprve ve čtvrtém období nastává úpadek téměř ve všech oblastech lidského života. Třetí věk zahrnuje rané stáří, jedná se o dnešní šedesáti – až osmdesátileté, čtvrtý věk zahrnuje ty nejstarší, tedy osmdesáti – až stoleté – kmetství (Gruss, 2009).

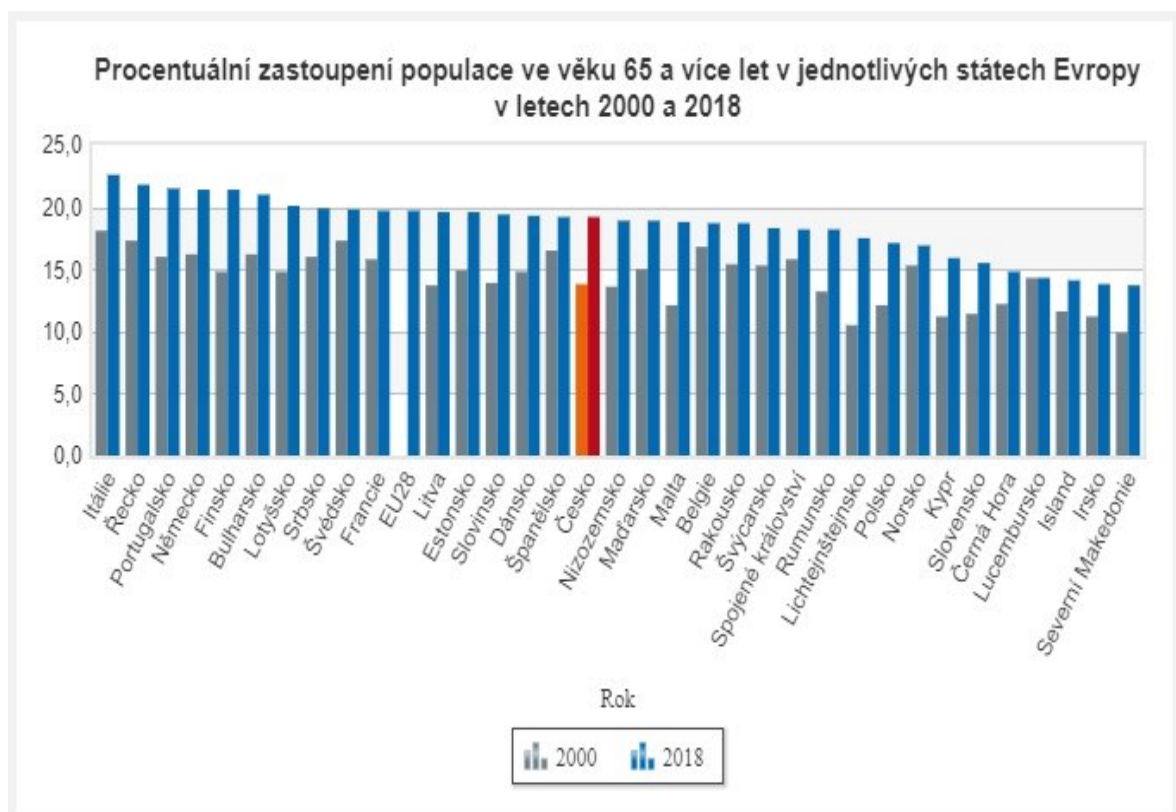
Stárnutí je dnes spíše zkušeností většiny než menšiny, a předpokládá se, že podíl této většiny se bude v budoucnu dále zvyšovat. Vědci předpovídají, že dnešní smrtelné choroby budou jednou přemoženy a lidé budou umírat tehdy, až dosáhnou maximálního věku, kterého se lze dožít (Hamilton, 1999).

Žebříček zemí s nejvyšší střední délkou života na světě povede do roku 2040 Španělsko, na druhé místo tak odsune dlouhodobě vedoucí Japonsko. Vyplývá to z nejnovější studie

amerického Institutu pro měření a vyhodnocování zdraví (IHME), o níž informoval web televize CNN. Průměrný Španěl by se měl dožít 85,8 roku, zatímco Japonec 85,7 roku. Na třetí příčce se mají umístit Singapurci s průměrnou délkou života 85,4 roku. Čechům studie přisuzuje 82,7 roku. <https://ct24.ceskatelevize.cz/veda/2627657-japonci-uz-nebudou-nejdele-zijicim-narodem-sveta-v-roce-2040-je-maji-predbehnout> [cit. 2024-1-16]

Dle českého statistického úřadu z let 2000 a 2018 je nejvyšší procentuální zastoupení seniorů ve věku 65 let a více v zemi Evropy v Itálii a Řecku. Česká republika je na sedmnáctém místě, jak je patrné z následujícího grafu.

Graf č. 1. Procentuální zastoupení seniorů z let 2000 a 2018

<https://www.czso.cz/csu/czso/seniori> [cit. 2024-1-16]

Nejdéle žijícím člověkem na Zemi, jehož délka byla právně ověřena, byla Jeane Calmentová z města Arles ve Francii. Dožila se 122 let, 5 měsíců a 14 dní. Když hovořila o tom, čím to je, odvolávala se na život v blahobytu a každodenní sklenku portského (Gruss, 2009).

A jaké prognózy očekáváme dle Českého statistického úřadu ohledně stárnutí populace? Počet obyvatel se bude z počátečních 10,83 milionu zvyšovat jen do roku 2024, a to díky zvýšenému objemu zahraniční migrace. Po většinu projekčního období se naopak očekává jeho snižování, případně stagnace. Dle Marka Rojíčka – předsedy ČSÚ bude demografický

vývoj v příštích desetiletích charakterizovat nepřetržitá převaha zemřelých obyvatel nad počtem živě narozených dětí. Do konce roku 2050 klesne počet obyvatel Česka jen mírně, na necelých 10,69 milionu. Nejvýraznější úbytky se očekávají v průběhu 60. let. <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-senioru-v-pristich-desetiletich-vyrazne-vzroste>[cit. 2024-1-16]

2.1 Biologické aspekty stárnutí

„Biologický věk“ poukazuje na objektivní stav fyzického vývoje či degenerace člověka. (Hamilton, 1999).

Tělesné projevy, jimiž se staří lidé odlišují od mladých, označujeme jako fenotyp stáří. Tělesná výška se s věkem snižuje a tělesná hmotnost obvykle s věkem stoupá. Nápadné jsou postoje a chůze. Dochází k úbytku svalové hmoty a síly. Významné jsou i změny smyslového vnímání u zraku, sluchu, čichu a chuti (Kalvach, 2004). Všechny tyto změny mají vliv na vzhled i chování seniora. Začínají se objevovat pocity introvertního zaměření, nedůvěry a nejistoty. S tělesnými změnami úzce souvisí i změny v psychice člověka. (Mojžíšová, 2019).

2.1.1 Psychické aspekty stárnutí

Ve stáří dochází k proměně některých potřeb, zejména pak potřeb biologických a psychických. Některé původní potřeby ztrácejí na významu a do popředí se dostávají potřeby zaměřené především na jistotu a bezpečí. Aby jedinec zvládnul náročné úkoly tohoto období, více se zaměřuje na sebe, na uspokojování vlastních potřeb, což vyplývá ze zhoršení některých fyzických i psychických kompetencí a uvědomění si postupné ztráty soběstačnosti. Nenaplnění potřeb vede k frustraci, tedy ke zklamání, a mnohdy ke vzniku problémového chování (Hauke, 2014).

Stárnutí bývá spojeno se změnou osobnosti. U seniorů se projevují negativní vlastnosti a do popředí se dostávají negativní rysy osobnosti (Říčan, 2014). Některé psychické funkce se ani ve vyšším věku nemění, některé mají sestupnou, jiné naopak vzestupnou tendenci. Zpravidla nezměněny zůstávají jazykové znalosti, slovní zásoba, soudnost a intelekt dosažený na úrovni zralého věku. Naopak se mění vytrvalost, trpělivost a rozvaha, stálost názorů a vztahů. Někdy je patrná monotónnost a stereotypie, ať pracovní, tak i životní (Jedlička, 1991).

Podle Čevely a kol. (2016) vede psychická pasivita k chudnutí slovníku a zhoršování paměti, k zastarávání znalostí a dovedností a tím ke zbytečné sociální exkluzi s akcentováním mezigeneračního přeryvu.

Změny psychiky provázející stáří způsobují, že se mnoho seniorů velmi obtížně přizpůsobuje náhlým zvrátům, životních podmínek, zdravotního stavu apod. Tyto zvraty mohou vést ke zhoršení zdravotního stavu a často vede k nutnosti dočasného či trvalého umístění člověka do ústavní péče (Baštecký a kol., 1994).

2.1.2 Sociální aspekty stárnutí

Sociální struktura každé společnosti je vždy spojena se společenskými vztahy. Postoj společnosti ke stáří se vyvíjí a mění. S tím souvisí i společenská role seniorů a jejich společenský status. Moderní společnost vede celý život člověka k nezávislosti. V momentě, kdy člověk odchází na tzv. „zasloužilý odpočinek“, je penzionován, dochází ke změně společenské role – připisuje se mu role „nemít roli“, a tak se člověk dostává do situace závislosti. Rozlišujeme dva modely tohoto problému:

- Teorie aktivity – vychází z názoru, že pokud nemá starší člověk zdravotní potíže, má zůstat po všech stránkách plně aktivní.
- Teorie stažení – naopak říká, že stárnoucí člověk se má v předstihu připravovat na odchod do důchodu. Pensionování nemá být výsledkem vnějšího sociálního tlaku, ale výsledkem přirozeného vývoje osobnosti (Pacovský, 1990).

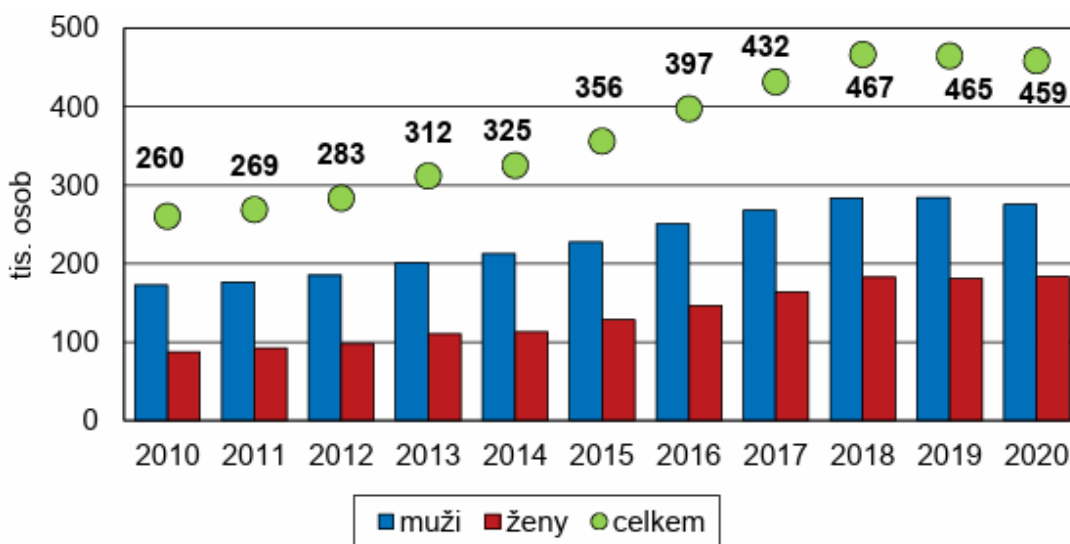
Významným mezníkem, který poznamená rodinný život je odchod dětí z domova. Manželé se náhle ocitají sami, pouze jeden s druhým. Musí nalézt nový způsob manželského života bez dětí. Tato změna může partnery sblížit, nebo se v jejich vztahu naopak objeví trhliny a usadí se prázdnota. Mluvíme o „**syndromu prázdného hnízda**“. Ztráta rodičovské role často bývá nahrazena novou rolí, a to rolí prarodičů (Pichaud, 1998).

Odchod do důchodu znamená v životě člověka další důležitý okamžik. Je to událost, která představuje konec jednoho období života. Člověk opouští zaměstnání a ztrácí svou práci, která ho svým způsobem definovala. S odchodem do důchodu se mění role člověka. Dříve byl úředníkem, řidičem, učitelem a nyní je důchodcem, což znamená vstup do stáří. Odchod do důchodu je často spojován s osamělostí, protože člověk ztrácí kontakt s lidmi ze zaměstnání a množství volného času se najednou zvýší. Manželé se musí přizpůsobit životu

ve dvou, sami si zorganizovat čas a naplnit ho činnostmi, které jim budou připadat smysluplné a které je budou těšit (Pichaud, 1998).

Zajímavostí je, že dle Českého statistického úřadu se ale počet pracujících seniorů v Česku za deset let více než zdvojnásobil. Počet zaměstnaných seniorů nyní tvoří 10,7 % všech zaměstnaných osob.

Graf č. 2 – Vývoj počtu pracujících seniorů ve věku 60+

Výběrové šetření pracovních sil ČSÚ, dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/142141241/31003421k07.pdf/2819f29d-8323-47f2-acd1-b9ab28522f10?version=1.7> [cit. 2024-1-16]

Podle Čevely a kol. (2016) vede sociální pasivita k chudnutí kontaktů, k omezování komunikace, a tím k psychické pasivitě, a navíc k izolovanosti a osamělosti.

S postupujícím věkem se člověk stále více smiřuje jak se smrtí svých vrstevníků, tak i se smrtí partnera. V důsledku bio-psycho-sociálních změn často dochází k vyčleňování starších lidí ze společnosti. Mohou vznikat problémy s navazováním nových přátelských i partnerských vztahů. Zvyšuje se strach z osamělosti a opuštěnosti a často dochází k sociální izolaci. Ztráta autonomie s narůstajícím věkem ohrožuje soběstačnost seniorů, a tím negativně ovlivňuje jejich psychiku. Soběstačnost je definována jako schopnost postarat se adekvátním způsobem o sebe a svoji domácnost. Senior se stává závislým na svém okolí, což ohrožuje jeho autonomii (Dvořáčková, 2012).

2.1.3 Kategorizace stáří

Věk představuje připsaný status, ve své podstatě neovlivnitelný vlastním úsilím jedince. Stárnutí je sice, stejně jako pohlaví nebo rasa, biologicky podmíněno, ovšem jediné stáří podléhá vývojovým změnám v závislosti na čase (Vidovičová, 2008).

Dle Hamiltona (1999), dělíme stáří na mladší stáří, vymezené roky 65-75, pokročilé stáří, to představuje věk 75 a více let. Mojžíšová (2019) uvádí vyšší věk nebo také rané stáří 60 – 74 let, stařecký věk 75 – 89 let a dlouhověkost 90 let a výše.

V současné době není jednotná periodizace stáří jako životního období. Proto stáří vymezujeme hranicemi, které jsou pouze orientační. Tělesná i psychická involuce je individuálně variabilní a je ovlivněna různými vnitřními i vnějšími faktory. **Stárnoucí tělo** - tělesné tkáně, pokožka a svaly začínají ztrácet elasticitu, vylučovací soustava zpomaluje svou činnost a ztrácí výkonnost při exkreci toxinů a dalších odpadních produktů. Trávicí soustava je méně zdatná při vstřebávání živin. Dochází k úbytku svalové hmoty, dýchací soustava zajišťuje menší přívod kyslíku než dříve. Srdce ztrácí svoji sílu, a přitom v důsledku zužování a snížení pružnosti periferních cév je k rozvádění krve po celém těle třeba daleko více energie. Všechny tyto změny mají vliv na fungování mozku a psychiky. **Zrak** – stejně jako všechny ostatní smysly ochabuje s přibývajícím stářím i zrak. Již ve střední dospělosti ochabuje ostrost zraku při vidění na blízko. Mění se rovněž ostrost vidění, vnímání kontrastů a vidění barev. Později se přidá ještě citlivost na světlo a potíže při přechodu ze světla do tmy a obráceně (Gruss, 2009). **Sluch** – podle kritérií Světové zdravotnické organizace se u 20 % čtyřiceti – až padesátiletých vyskytuje poškození sluchu. U sedmdesáti až osmdesátiletých je to již více než 75 %. Méně vnímány bývají obzvláště vysoké tóny. Většina osmdesátiletých v rámci běžné konverzace neslyší dobře 25 % slov (Gruss, 2009). Hamilton (1999) doplňuje, že míra oslabení sluchu se zvyšuje vlivem prostředí, např. u mužů dlouhodobě pracujících v těžkém průmyslu. Poukazuje také na kosti středního ucha – kladívko, kovádlíku a třmínek (malleus, incus a stapes), kdy s přibývajícím věkem v důsledku ztvárnění či artrózy často tvrdnou, což má vliv na přenos zvuku. A dále poukazuje na tinnitus – šelest nebo zvonění v uších, který se objevuje už u padesátníků. Ztráta sluchu byl velký problém už antickém Řecku, kdy slovo „hluchý“ bylo synonymem pro „hloupý“. Pro rané křesťany byla hluchota prokletím, neboť v pregramotných společnostech vylučovala člověka z naslouchání svatému učení. Ani v současnosti se tento postoj nezměnil. Neslyšícím lidem se dostává pomoci charitativních organizací méně často než nevidomým.

Mezi další tělesné změny ve stáří patří ztráta pružnosti kůže, změna její pigmentace, prohlubování vrásek, šedivění či ztráta vlasů, zmenšování postavy, úbytek tělesné hmotnosti apod. tělesné změny se ve stáří projevují ve většině tělesných systémů a typická je **polymorbidita**, tedy výskyt vícero onemocnění současně. Nejčasněji se vyskytuje diabetes mellitus, choroby srdečně-cévní, respirační nemoci, nemoci trávicího ústrojí, poruchy smyslových orgánů, omezení pohyblivosti – artritida, osteoporóza a nádorová onemocnění. Ve stáří se mohou vyskytovat také duševní poruchy. Mezi nejčastější patří demence a deprese. Demence je typická třemi základními skupinami symptomů – poruchami chování, narušení kognitivních funkcí a běžných denních aktivit. Nejvyšší prevalenci má demence při Alzheimerově chorobě, na druhém místě vaskulární demence. Poruchy nálad, zejména deprese a úzkost, se ve starší populaci vyskytují až u 20–50 % lidí ve všech stádiích demence. Léčba deprese by neměla spočívat pouze ve farmakologických opatřeních, ale pozornost by měla být věnována také psychosociální oblasti, neboť pro rozvoj deprese v pozdějším věku jsou podstatné především psychosociální faktory, které je potřeba včas identifikovat a zvolit vhodná protipatření (Ptáčková a kol., 2021)

Změny neuronů ve stáří – výzkumníci se shodují na poznatku, že lidský mozek při normálním průběhu stárnutí ztrácí 10-15 procent své váhy. Tento fakt má vážný dopad na činnost psychiky. Buňky centrálního nervového systému nemohou být nahrazeny. Pokud buňka odumře, je navždy ztracena. Důvody, které k tomuto úbytku vedou, ještě nejsou objasněny. Jednou z možných příčin je snížení přívodu krve, jež mozek vyživuje. Toto snížení vede k tomu, že se neuronům nedostává kyslíku, a proto odumírají. Lidé s velmi dobře fungujícím zásobováním mozku krví přežívají rané stáří (pod 75 let) a dožívají se pokročilého stáří (nad 75 let) (Hamilton, 1999).

Každý z nás by si přál prožít krásné stáří a zachovat si co nejdéle své zdraví. Abychom byli zdraví i v pokročilém věku, záleží na našem genetickém vybavení, ale také na aktivním přispění zásad a metod, které nám ke zdraví mohou pomoci. Měli bychom si dopřát kvalitní spánek, cvičení a relaxaci, chodit často do přírody, setkávat se se svojí rodinou a přáteli, snažit se pozitivně myslet. Spokojené stáří je pro člověka odměnou, není to jeho nezadatelné právo. Je možno ho dosáhnout přibližováním se k perspektivně zestárnutí s čistou a otevřenou myslí (Hamilton, 1999).

O stáří můžeme napsat ještě mnohé, jak bude naše stáří vypadat, záleží na nás, svým postojem, psychickým rozpoložením a lásce k sobě a k druhým lidem.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

3 ÚVOD DO EMPIRICKÉHO VÝZKUMU

V teoretické části jsme se zabývali *Reuvenem Feuersteinem* – autorem metody FIE, samotnou metodou *Instrumentálního obohacování* v části první. V druhé části jsme se zabývali stářím jako takovým, biologickým, psychickým a sociálním stářím, dále kategorizací stáří a různými zdravotními problémy, které stáří přináší.

Důvodem zkoumání tohoto tématu je víra pro pozitivní přínos všeobecného rozvoje a podporu kognitivních funkcí, která je v pozdním senu velmi potřebná. Naše poznatky by měly sloužit organizacím, které se o seniory starají, ale také jednotlivcům, kteří se rozhodli, že se o tyto seniory budou starat sami v domácím prostředí.

Jak už v úvodu bylo řečeno, náš výzkum proběhl v nejmenovaném domově pro seniory v České republice. Abychom byli oprávněni vůbec takový výzkum provést, bylo potřeba úspěšně absolvovat kurz Metody rozvoje kognitivních funkcí podle Feuersteina v Praze, ve specializovaném zařízení Akreditovaném Tréninkovém Centru – ATC metod pro osobní rozvoj pod vedením PaedDr. Evou Váňovou. Toto Centrum je akreditované Ministerstvem školství pod č. 229/2022-4. Po úspěšném absolvování kurzu jsme získali Osvědčení, které nás opravňuje vyučovat metodu FIE.

3.1 Výzkumné otázky

Hlavní výzkumná otázka:

- Má metoda FIE pozitivní vliv na seniory v pozdním senu?

Dílní výzkumné otázky:

- Zlepšila metoda FIE kognitivní funkce u seniorů?
- Zlepšila metoda FIE vzájemnou komunikaci mezi seniory?
- Má metoda FIE vliv na každodenní život seniorů?
- Byli by ochotni senioři tuto metodu nadále procvičovat?

3.1.1 Cíl výzkumu

Cílem výzkumu je zjistit, zda metoda FIE má celkový pozitivní vliv na seniory i v pozdním senu. Dále chceme zjistit, jak na seniory působí, zda vede k lepší vzájemné komunikaci a porozumění, zda by byli senioři ochotni se případně přihlásit do dalšího pokračovacího kurzu

této metody a v neposlední řadě, jestli má tato metoda nějaký vliv do jejich každodenního života.

3.2 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor jsme hledali v domově pro seniory, kdy vedení takového domova by bylo ochotno povolit výzkum u seniorů, realizovat zmíněnou metodu FIE a výsledky zachytit v bakalářské práci. Nejprve jsme svůj záměr prezentovali vedení domova pro seniory. Přítomny byli i zdravotní sestry a pečovatelky, aby byly obeznámeny o záměru k procvičování kognitivních funkcí u seniorů. Podrobně jsme vysvětlili metodu FIE, seznámili jsme je s *Instrumenty*, které budou senioři vyplňovat, jakého cíle chceme dosáhnout, a jak a kde budou výsledky výzkumu zachyceny. Vedení se tento záměr líbil, sdělili, že nikdy nic podobného neviděli a souhlasili s realizací tohoto výzkumu. Všechny přítomné jsme ujistili, že výsledky, i když budou zveřejněny v bakalářské práci, budou anonymní, či pozměněna jména dotyčných osob. Poté jsme vedení informovali, jaké respondenty by bylo vhodné vybrat pro výzkumný soubor. Tato vhodnost a uplatnitelnost se týkala především toho, aby tyto osoby nebyli hluchoněmé, dále aby jejich zrakový vjem byl na takové úrovni, kdy uvidí malé body na předložených *Instrumentech*. V neposlední řadě ochota těchto seniorů zúčastnit se takového výzkumu.

Výzkum probíhal od srpna 2023 do listopadu 2023 každé úterý od 14. do 15. hodin. Při naší první vyučovací hodině se sešlo 15 respondentů. Průměrný věk činil 86 let. Nejmladšímu členovi bylo 67 let, nejstaršímu 94 let. Téměř všichni senioři se pohybovali pomocí invalidního vozíku. Další výukové hodiny probíhaly obdobně, kdy se pokaždé sešli do počtu patnácti osob. Někteří senioři už nepřišli /z hlediska nemoci, nezájmu nebo návštěvách svých příbuzných/, jiní přišli noví, na základě vyprávění a zážitků z vyučovacích hodin stálých klientů. Pět seniorů, kteří navštěvovali naše kurzy pravidelně od začátku až do konce jsme požádali, zda by byli ochotni sdělit své dojmy a působení a vliv této metody na sebe samé. Předem jsme tyto osoby ujistili, že jejich jména budou změněna a nikde nebude uveden název domova pro seniory ani jiné skutečnosti, které by byly vodítkem k jejich identifikaci. Senioři také souhlasili s tím, aby jejich vyjádření bylo nahráváno na diktafon. Již na počátku kurzu jsme si vedli deník, kde jsme pečlivě zapisovaly své dojmy z výuky, popis chování jednotlivých účastníků, mezilidské vztahy a postoje seniorů k *Instrumentům* i k vyučujícímu.

4 METODA SBĚRU DAT

Vzhledem k tomu, že chceme zkoumat určitou žitou zkušenost vybraných respondentů, zvolili jsme **kvalitativní výzkum**. Švaříček (2014) uvádí, že kvalitativní přístup je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založených na hloubkových datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu.

Miovský (2009) dodává, že při aplikaci kvalitativního přístupu se nesnažíme eliminovat různé vlivy, s nimiž jsme nepočítali a které narušují a mění výzkumnou situaci, nýbrž se snažíme tyto vlivy zaznamenávat a porozumět jejich významu.

V kvalitativním výzkumu jsme nejdříve chtěli použít metodu smíšené pozorování, protože jsme měli zato, že senioři nebudou mít potřebu odpovídat na kladené otázky z důvodu neochoty, únavy aj. subjektivních důvodů. Jelikož jsme si během výuky, která trvala několik měsíců vybudovali vzájemný pozitivní vztah a respekt, bylo možné použít **polostrukurovaný rozhovor**. Ten je nejrozšířenější výzkumnou metodou, neboť dokáže řešit mnoho nevýhod jak nestrukurovaného, tak plně strukturovatelného interview. Polostrukurovaný rozhovor vyžaduje náročnější technickou přípravu. Vytváříme si určité schéma, které je pro tazatele závazné. Toto schéma specifikuje okruhy otázek, na které se budeme účastníků ptát. Obvykle je možné zaměňovat pořadí otázek podle toho, jakému okruhu se věnujeme. Dle potřeby a možností toto pořadí upravujeme tak, abychom dosáhli maximální výtěžnosti interview (Miovský, 2009).

Prvotně jsme respondentům položili demografické otázky. Následně byly položeny tzv. zahřívací otázky, aby panovala vzájemná důvěra mezi tázaným a tazatelem. V hlavní části polostrukurovaného rozhovoru jsme se dotazovali na samotnou metodu FIE, na její působení na respondenta, osobní pocity, a nakonec jsme položili otázku volnou.

Schéma polostrukurovaného rozhovoru:

1. Mohu se Vás zeptat na Váš věk?
2. Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?
3. Kde jste převážně celý život pracoval(a)?
4. Pokud byste mohl(a) vrátit čas, čím byste chtěl(a) být?
5. Mohu se Vás zeptat, jak jste se ocítl(a) zde, v domově pro seniory?

6. Jaké vztahy máte s Vaší rodinou?
7. Jak se Vám líbí metoda FIE, kterou spolu pravidelně cvičíme?
8. Bavíte se mezi sebou o metodě FIE?
9. Pozorujete sám (sama) na sobě nějaké změny před a po absolvování kurzu FIE?
10. Byl(a) byste ochoten(na) v kurzu i nadále pokračovat?
11. Co rád(a) děláte ve volném čase?
12. Sdělil(a) jste své rodině, že navštěvujete kurz FIE?
13. Jak na to Vaše rodina reagovala?
14. Kdybyste tento kurz chtěl(a) někomu doporučit, co byste o něm řekl(a)?
15. Chtěl(a) byste něco doplnit sám(a) ohledně našeho setkávání?

Výzkumné otázky tvoří jádro každého výzkumného projektu. Plní dvě základní funkce: pomáhají zaostřit výzkum tak, aby poskytl výsledky v souladu se stanovenými cíli, a ukazují také cestu, jak výzkum vést. Výzkumné otázky musí být v souladu se stanovenými cíli i výzkumným problémem (Švaříček, 2014).

4.1 Metody provádění kvalitativního výzkumu

Pro analýzu dat našeho výzkumu jsme zvolili **Rámcovou analýzu**, která vychází z odhalených témat a kategorií jež usnadňují organizaci a klasifikaci dat. Každá jednotlivá studie má vlastní tematický rámec, který se skládá z množiny hlavních témat, jež jsou rozdělena na podtémata. Témata a podtémata se navrhují v průběhu seznamování se s daty, při klasifikaci jednotlivých částí datového materiálu (Hendl, 2005).

Jak již bylo zmíněno v části výzkumného souboru, pro náš výzkum jsme vybrali pět seniorů, kteří navštěvovali naše kurzy FIE pravidelně a v následující tabulce jsou tyto osoby konkretizovány se svými pozměněnými jmény:

Tabulka č. 1. Prezentace respondentů

Jméno	Věk	Vzdělání	Zdravotní stav
Paní Anna	84 let	základní	Pohyb pomocí invalidního vozíku
Paní Eva	90 let	střední	Pohyb pomocí invalidního vozíku
Pan Karel	79 let	střední odborné	Pohyb pomocí invalidního vozíku
Pan Libor	67 let	ÚSO	Pohyb pomocí invalidního vozíku
Pan Stanislav	83 let	UMPRUM	Absence horní levé končetiny

4.1.1 Zápisy z hodin

Každá hodina probíhala více méně obdobně. V první hodině jsme se vzájemně představili, vysvětlili jsme seniorům, co a jak budeme spolu pracovat, každý senior obdržel pracovní pomůcky, které se skládaly z tužky, gumy a papírového pravitka. Následně jsme vybrali první *Instrument* s názvem **Uspořádání bodů**. *Instrumenty* obsahují úkoly s geometrickými tvary, které jsou zobrazeny pouze v bodech a pozorovatel postupně tyto tvary spojuje tak, aby nezbyl ani jeden bod a současně, aby žádný bod nebyl součástí dvou geometrických tvarů. Tyto úkoly jsou pro budoucí práci s dalšími *Instrumenty* základem pro osvojení si obecných kognitivních strategií řešení problémů, pro analyzování informací, systematické porovnávání, zobecňování apod. Úspěšné zvládnutí úkolů závisí na schopnosti klienta nalézat obecné postupy řešení a zároveň vidět souvislost s konkrétními řešeními úkolů předchozích.

První hodinu zvládli všichni respondenti velmi dobře. Byli plni očekávání a plnili dané úkoly. Při druhé hodině, kdy instrument byl již složitější, jsme si začali všimnout rozdílů mezi kognitivními schopnostmi seniorů, kdy někteří již plnili poslední úkoly a někteří byli stále u prvního. Hodiny jsme proto přizpůsobily tak, aby senioři nebyli ve stresu z možnosti nezvládnutí úkolu. Proto jsme se každému jednotlivci postupně věnovali. Pokud bychom tento krok neudělali a výuka probíhala ve stejném tempu pro všechny, ty pomalejší by takový přístup odradil a už by na výuku nepřišli. Naopak ti rychlejší by ztratili motivaci, daný materiál by pro ně nebyl dostatečně podnětný, zajímavý, a také by hrozil možný odchod z výukového programu.

Obrázek č. 1. Ukázka Instrumentů

[Feuersteihttps://www.czso.cz/csu/czso/pocet-senioru-v-pristich-desetiletich-vyrazne-vzrostenovo instrumentální obohacování - Terapie, psychologická pomoc a Feuersteinova metoda \(cpduha.cz\)](https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-senioru-v-pristich-desetiletich-vyrazne-vzrostenovo-instrumentalni-obohacovani-terapie-psychologicka-pomoc-a-feuersteinova-metoda)[cit. 2024-1-18]

4.1.2 Způsob zpracování dat

Výpovědi respondentů jsme nahrávali na diktafon, zvukový záznam jsme převedli do textové podoby a opětovným poslechem jsme provedli kontrolu transkripce. Kvůli anonymitě byla změněna jména všech respondentů. Poté jsme provedli kódování jednotlivých rozhovorů, shrnutí a závěr práce.

Nyní se budeme hloubkově věnovat pěti vybraným seniorům, kteří navštěvovali naši výuku FIE pravidelně a souhlasili s rozhovorem a se změnou svého jména. Ke každému respondentovi jsme si vedli deník, kam jsme zapisovali své subjektivní pocity a zde předkládáme jeho obsah:

1. Paní Anna

Paní Anna se pohybovala pomocí invalidního vozíku. Byla vždy pečlivě učesaná se spletenými vlasy. Na krku měla pověšený klíč od svého pokoje. Oblečena byla vždy spíše sportovně. Na výuku se dostavila mezi prvními a odcházela mezi posledními, protože si přála, aby výuka probíhala co nejdéle. Velmi rychle pochopila princip *Instrumentů* a šlo poznat, že jí výuka baví. Během vyučování se chovala velmi pěkně, ohleduplně k druhým a vždy byla plná očekávání, co budeme dělat a jestli to dobře zvládne. Úplný přepis jejího polostrukturovaného rozhovoru najdeme v části bakalářské práce – Přílohy č.1.

2. Paní Eva

Také se pohybovala pomocí invalidního vozíku. Měla krásně upravené vlasy, byla vždy velmi pěkně oblečená a upravená, stylem „aristokratka“. Nebála se nosit sytě růžovou barvu nebo červenou. Působila tak, jako by přišla na návštěvu a nebyla ubytovaná v domově pro seniory. Na ruku měla prsteny a na krku dva řetízky. Mluvila spisovně, byla velmi klidná a milá. I když měla již 90 let, velmi dobře zvládala zadané úkoly. Jak jsme se dozvěděli z polostrukturovaného rozhovoru, velmi ráda luštila křížovky. Zde je možná souvislost s tím, že i přes svůj pokročilý věk měla kognitivní funkce na velmi dobré úrovni. Rozhovor s ní, najdeme v části – Přílohy č. 2.

3. Pan Karel

Pohyboval se také pomocí invalidního vozíku. Byl vždy sportovně oblečen a vždy si vybral místo vedle paní Anny. Na hodiny chodil mezi posledními, protože si vždy rád před výukou zapálil cigaretu. Při plnění úkolů se mu velmi chvěly ruce, ale vždy se snažil splnit úkol co nejlépe. Když skončila výuka, hned zavřel *Instrumenty* a odcházel. Ostatní se snažili ještě chvíli přemýšlet, on jako jediný vše hned ukončil. Na druhou stranu ale přišel na výuku vždy a nikdy žádnou hodinu nevynechal. Byl méně mluvný, ale nejednou si dělal legraci z paní Anny. Jí to evidentně nevadilo, a také mu odpověděla vždy něco vtipného. Jeho rozhovor je v Přílohách pod č. 3.

4. Pan Libor

Pohyboval se také pomocí invalidního vozíku. I když ještě nedosáhl věku sedmdesáti let, měl mnoho zdravotních problémů, a také částečně ochrnutou levou ruku. Na výuku docházel mezi prvními, byl roztomilý, vždy sportovně oblečený a chováním gentleman. Plnění úkolů mu šlo vždy velmi dobře. I složité úkoly mu nedělaly problémy. Jeho ošetřující sestřička mi sdělila, že velmi rád a dobře hraje šachy. Při našem prvním setkání přinesl kytičku a při posledním bonboniéru. Rozhovor s ním je v Přílohách pod č. 4.

5. Pan Stanislav

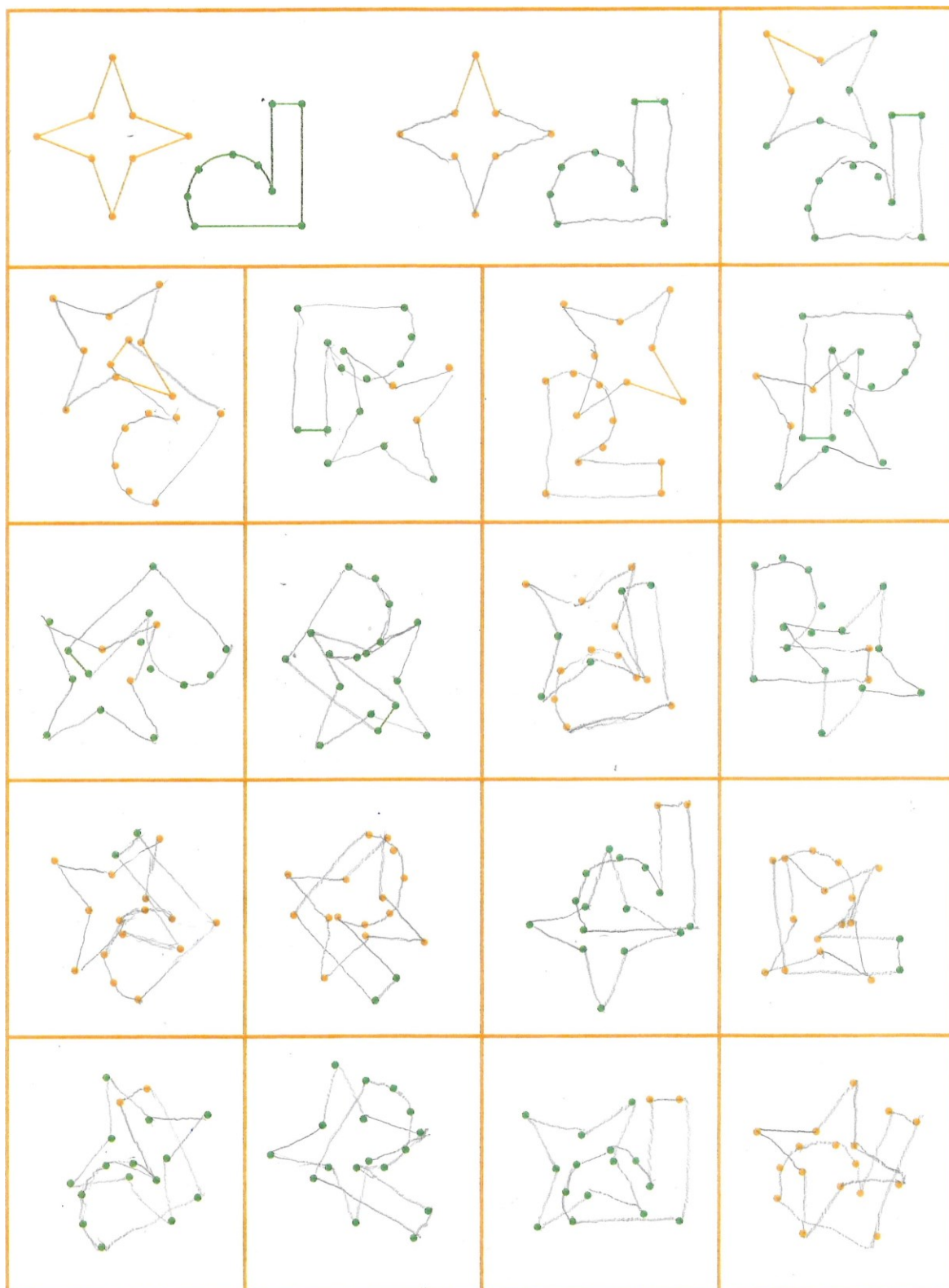
Jako jediný se nepohyboval pomocí invalidního vozíku, ale měl handicap – scházela mu levá ruka. V rozhovoru mi sdělil, že již v mládí měl nehodu, a takto se musel naučit žít. Na hodiny chodil vždy ve stejném sportovním oblečení. Ze začátku působil velmi suverénně, někdy vykřikoval v hodině, nebo se trochu vysmíval jiným, že úkol ještě nemají hotový. Museli jsme ho proto několikrát upozornit a připomenout pravidla, že nejsme roboti, abychom měli vždy ve stejnou chvíli vše hotovo, a že nejdůležitější je to, aby se každý při plnění úkolu cítil dobře, a aby nikdo nikoho nevyrušoval a neznepříjemňoval hodinu jiným. Při druhé hodině se vysmíval *Instrumentům*, se slovy: „*Tohle se teď učí na vysoké škole*“? Vysvětlili jsme mu, že *Instrumenty* byly původně zpracovány pro děti a obtížnost bude dále narůstat. Také jsme objasnili, že začátky jsou na procvičení rovných čar, jelikož někteří senioři nedrželi tužku či pero i několik měsíců, a je potřeba si tyto dovednosti obnovit. Vždy jsme se snažili nalézt taková slova, aby zanechal výsměšného chování. Zároveň jsme se snažili působit přátelsky. Další hodiny probíhaly velmi dobře. Již se nikdy nevysmíval, úkoly byly těžší a šlo poznat, že ho to začíná velmi zajímat. Postupně se snažil plnit zadání co nejrychleji, aby ho nikdo nepředběhl, a když měl z konkrétní výuky vše hotovo, snažil se pomáhat druhým. Také se chodil informovat, co budeme dělat příště. Když jsme měli poslední výuku, omluvil se za své původní chování. Rozhovor s ním nalezneme v Přílohách pod č. 5.

Nyní si ukážeme jeden z *Instrumentů*, který vypracoval nejmenovaný respondent a společně ve skupině jsme tento Instrument nazvali „Vánoční“. Jmenovaný *Instrument* patří do první řady *Instrumentů*, které mají název „Uspořádání bodů“ a nejdeme ho v metodě FIE, pod číslem 12.

Obrázek č. 2 Uspořádání bodů

Spojování bodů

12

5 INTERPRETACE A PREZENTACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

Obsahem této kapitoly je analýza rozhovorů, jejich interpretace a závěrečné shrnutí. Samotná analýza získaných dat byla provedena pomocí otevřeného kódování. Tyto nástroje umožňují výzkumníkovi odhalit témata a pravidelnosti vztahů v jednotlivých částech rozhovoru a následně je spojit do logických celků (Švaříček, 2014).

Jednotlivé části textu byly nejprve rozloženy do určitých jednotek, kterým byly přiděleny kódy vystihující podstatu sdělení. Těmito jednotkami mohou být jednotlivá slova, věty, či odstavce. Poté byl na základě těchto kódů text rozdělen do částí, které vykazovaly určitou podobnost. Z nich pak byly vytvořeny kategorie směřující k jednotlivým oblastem výzkumných cílů.

• Oblast studia a školní povinnosti

Tato část rozhovorů byla použita v úvodních otázkách v polostrukturovaného rozhovoru. Hlavním cílem bylo zjištění, co dotyčný respondent studoval, čím se vyučil, ale také informace, zda si respondent zvolený směr vybral správně, a jestli by si ho vybral znovu, pokud by se mohl vrátit v čase.

❖ Chut' ke studiu

Na otázky týkající se studia či vyučení všichni respondenti odpověděli, že je učení bavilo, někteří měli problémy s komunistickou persekucí, ale každý tento problém dokázal nějakým způsobem vyřešit. Většina respondentů je spojena s kancelářskou prací.

Paní Anna: *Chodila jsem do měšťanky. My jsme měli hospodářství, tyto děti studovat ani pracovat nemohly. Pomohl mi ředitel, on to zařídil, abych mohla do školy.*

Paní Eva: *Mám střední školu. Dělal jsem účetní v hospodářství, potom v JZD. Mě moc bavilo studovat. Učitelka mi řekla, ať jdu studovat. Bylo to těžké, bylo nás šest dětí, ale nějak se to zvládlo, měli jsme hospodu.*

Pan Karel: *Vzdělání mám střední odborné. Bylo to zaměřené na ekonomiku. Dělal jsem nějaké kancelářské práce. Chtěl jsem být automechanikem.*

Pan Libor: *Mám úplné střední odborné vzdělání, zaměřené na ekonomiku. Pracoval jsem v kanceláři, byl jsem ekonom. Uměl jsem dobře počítat.*

Pan Stanislav: *Já jsem šel na automechanika. Ale mám taky Uměleckoprůmyslovou školu. Já jsem rád kreslil. Měl jsem talent. Chtěl jsem být zedník. Mám rád stavby.*

- **Oblast zdraví**

V této části rozhovoru se výzkumník dotazuje, jakým způsobem se respondent ocitl v domově pro seniory. Většina respondentů hovoří o tom, že se jim zhoršil zdravotní stav, a proto se ocitli v domově pro seniory.

- ❖ **Zhoršení zdravotního stavu**

Paní Anna: *Umřela mi dcera a já jsem nemohla chodit. Dostala jsem těžký covid. Já jsem nic nevěděla. Neměl se kdo o mně starat.*

Paní Eva: *Já jsem sem šla za manželem. Letos zemřel, měl zdravotní problémy.*

Pan Karel: *Já jsem zůstal doma sám a už jsem nestačil na hygienu.*

Pan Libor: *Já jsem měl mozkovou příhodu. A minulý rok obrovské problémy se střevama, musel jsem na operaci.*

Pan Stanislav: *To místo mi tady sehnala snacha. (Absence horní levé končetiny – poz. výzkumníka).*

- **Oblast vztahů se svojí rodinou**

V této části rozhovoru se výzkumník dotazuje, jestli respondenty navštěvuje jeho rodina. Všichni respondenti odpověděli kladně. Na otázku, jaké mají vztahy se svojí rodinou, všichni potvrdili, že dobré, kromě pana Libora. Ten sdělil, že ho sice syn navštěvuje, ale projevil i částečné znepokojení, syn byl adoptován a dle jeho názoru, adopce nedopadla nejlépe.

- ❖ **Dobré rodinné vztahy**

Paní Anna: *Ano, navštěvuje, máme dobré vztahy.*

Paní Eva: *Ano, navštěvují. Mám dvě dcery, navštěvují mě i telefonují. Jedna bydlí v Praze, druhá ve Zlíně.*

Pan Karel: *Máme dobré vztahy. Já už mám ale jenom dvě sestry.*

Pan Stanislav: *Jo, my máme dobré vztahy.*

- ❖ **Zklamání ze syna**

Pan Libor projevil touhu se ještě někdy podívat domů, ale moc tomu nevěří, protože mu tam syn jeho pokoj poboural a dělá nějaké stavební práce. Svěřil se, že syn není vlastní.

Pan Libor: *On překopal část chalupy. Já už tam nebudu. Rád bych se tam ještě někdy podíval, ale je tam vše rozbourané. On se učit nechtěl. On je adoptovaný, a ta adopce nedopadla dobře.*

- **Oblast metody FIE**

V této části rozhovoru se výzkumník dotazuje respondentů, jak se jim líbí tato metoda. Všichni tito vybraní respondenti chodili na výuku pravidelně a jejich výkony převyšovaly výkony ostatních účastníků kurzu.

- ❖ **Obliba metody FIE**

U většiny vybraných respondentů si metoda našla své místo a oblibu.

Paní Anna: *Ano líbí, někdy mě to naštvě, tak to odhodím, ale za chvíli si k tomu zase sednu, táhne mě to k tomu.*

Paní Eva: *Je to zajímavé, baví mě to.*

Pan Karel: *Tak ono, já nevím, jak bych se vyjádřil, je to pro obrazotvornost. Já jsem měl obrazotvornost vždycky. Můj bratr je stavař a já něco od něho v tomto směru chytil.*

Pan Libor: *Já jsem se s touto metodou nikdy neseťkal, ale přemluvil jsem kolegu, ať sem taky chodí.*

Pan Stanislav: *Jo, líbí se mi to. Je to legrace, je to zajímavé. Já jsem ještě nikdy nic podobného neviděl a nedělal. Já jen luštím křížovky a sudoku.*

- ❖ **Vzájemná komunikace respondentů o metodě FIE**

Většina respondentů potvrdila, že vzájemně spolu o metodě FIE komunikují. Někteří nejdříve bezmyšlenkovitě odpověděli záporně, ale při bližším zamyšlení potvrdili vzájemnou komunikaci mezi sebou o této metodě.

Paní Anna: *Nebavíme..., ale něco ano.*

Paní Eva: *Já mám tady kamarádky a ony nevěděly, že sem chodím. A já jim vždycky řeku, že jdu do školy a ony jsou potom zvědavé, co jim budu potom říkat.*

Pan Karel: *Nemám s kým se o tom bavit. Vlastně ona (paní Anna – poz. výzkumníka) někdy něco nadhodí,... ano, bavíme.*

Pan Libor: *Ano, s kolegou. To já jsem ho přesvědčil, ať sem chodí taky.*

Pan Stanislav: *Ne, ... no, vlastně ano, říkáme si s kolegou, jak to vidí, jestli už to má, jak se mu to zdá těžké.*

❖ **Příznivě působící metoda**

Na otázku výzkumníka, zda na sobě respondenti pozorují nějaké pozitivní změny, když tuto metodu cvičí, tak někteří z nich nejdříve bezmyšlenkovitě odpoví záporně. Poté se zamyslí a všichni se vyjádří kladným způsobem. Paní Anna se vyjádřila záporně, ale mlčky s úsměvem a spokojeně přikyvovala, když jí výzkumník oznámil, její výborné výsledky.

Paní Anna: *Nevím, nelepší se mi to, protože jsem hloupá (poz. výzkumníka - respondentka to myslí úsměvně, mnohé její kolegyně se vyjádřily, že jí závidí, jak jí metoda výborně jde).*

Paní Eva: *Ano, je to na přemýšlení a já mám moc ráda i křížovky.*

Pan Karel: *Ano. Já jsem měl obraznost od malička.*

Pan Libor: *Ano. Tady je potřeba prostorového vidění, a to já mám. To je něco podobného, když děláte řidičák. Tam taky potřebujete prostorové vidění.*

Pan Stanislav: *Ne. Vlastně ano. Já se na každou hodinu těším. Je to něco jiného, že děláme tady při animačních programech. Já už o tom přemýšlím, co bude příště, a co by tam mohlo být nového.*

❖ **Pokračování v kurzu FIE? – ANO!**

Na otázku výzkumníka, jestli by byli ochotní respondenti pokračovat ve výuce, odpověděli všichni účastníci kladně. Jenom pan Karel se svěřil s tím, že už se mu v pokoji kupí velké množství křížovek, a proto by už nepokračoval. Ale osobní názor výzkumníka je takový, že pokud by v domově pro seniory tato výuka i nadále pokračovala, je velmi pravděpodobné, že by pan Karel přišel.

Paní Anna: *Ale jo, chodila bych.*

Paní Eva: *Ano, baví mě to.*

Pan Libor: *Ano.*

Pan Stanislav: *Jo, je to zábava.*

❖ **Doporučil byste kurz FIE někomu? – Ano, nebude litovat**

Při otázce, zda by respondenti doporučili kurz FIE pro své známé či blízké, a co by o kurzu dotyčným sdělili, se všichni shodli na tom, že se jim v kurzu líbí a doporučili by ho zájemcům absolvovat.

Paní Anna: *Ano, zabavit se a popřemýšlet nad tím...*

Paní Eva: *Ano, kdybych měla mladší kamarádky, šly by sem...*

Pan Karel: *Ano, pokud by někdo projevil zájem...*

Pan Libor: *Ano. Mně to tady moc vyhovovalo, zabil jsem čas, dostal jsem se do společnosti, moc se mi to líbilo. Bylo to úplně něco jiného..., nového.*

Pan Stanislav: *No, já už jsem o tom přemýšlel, že bych to řekl svému sousedovi. On má rád taky různé tajenky a hádačky... Tomu bych to řekl, ať přijde namáhat mozek. Ono to není vždycky jednoduché... Byl bych zvědavý, jestli by mu to šlo líp, než mně.*

• Oblast zájmů a koníčků

Na otázku svých zájmů a koníčků každý senior odpověděl tak, že všichni, byť nevědomě procvičovali svoje kognitivní funkce, a to luštěním křížovek. Další oblast zájmu byla četba a televize.

❖ Křížovky, to máme rádi

Paní Anna: *Křížovky luštím.*

Paní Eva: *Mám ráda luštění. Luštím i osmistěnky.*

Pan Karel: *Mám hromadu křížovek. Luštím křížovky všeho druhu i sudoku.*

❖ Zajímá nás čtení

Paní Anna: *Čtení.*

Paní Eva: *Nejraději čtu romány a rodinné knihy.*

Pan Stanislav: *Já rád čtu. Čtu filosofii, to mám rád. Sokrata a Senecu, ty mám nejradši. Taký mám rád knihy o stovebních slohách, o přírodě, nebo nějaké zajímavé časopisy.*

❖ Sledování televize

Paní Anna: *Já mám ráda soutěže, jak je tam ten lovec...*

Pan Karel: *Sleduju televizi. Přírodní snímky i historické.*

Pan Libor: *Dívám se na televizi, na všechno...*

• Oblast volného vyjádření k čemukoliv

V poslední otázce polostrukturovaného rozhovoru výzkumník dává možnost respondentům se vyjádřit k čemukoliv, o čem by chtěl dotyčný mluvit. Každý z respondentů otevírá jiné téma. Jeden mluví o rodině, jiný o nespokojenosti v domově pro seniory, další o frustraci ze života...

❖ Dříve nebylo volného času

Paní Anna si postěžuje, že to měli dříve těžké, protože nebylo tolik volného času a nikdy na žádné křížovky a zábavu prostor nebyl. Neustálé obavy, aby se vše stihlo udělat a zařídit bylo na denním pořádku.

Paní Anna: *Dříve jsme neměli na nic takového čas. Nebylo kdy na nic takového. Jenom do práce, aby se všechno stihlo a udělalo. Děcka byly malé, do toho jsem chodila do kravína.*

❖ Dcery jsou pro mě nejdůležitější

Paní Eva se s potěšením vyjádřila o svých dcerách, které má moc ráda. Často si telefonují nebo navštěvují, dle svých možností.

Paní Eva: *Já bych chtěla říct něco o mých děvčatech. Ta jedna má 63 let a je v Praze, pracuje na velvyslanectví. Má moc ráda přírodu, nemá tam moc práce, a tak šla ještě studovat. Šla do školy, jeden krát za měsíc jezdí do Mělníku na vysokou školu. Tento rok to má poslední, má to na pět roků. Má ráda stromy, dívá se ráda na stromy. Ta druhá dcera má dvě děti, mám ji moc ráda. Navštěvuje mě, častěji než ta v Praze, má to blíž. A teď mám dalšího vnuka, narodil se nám Samuelek. Moc se těším, jak ho uvidím.*

❖ Jsem tady nespokojený

Pan Karel se vyjádřil k tomu, že je v tomto domově pro seniory nespokojený. Když sem přišel, nikoho tady neznal a neměl zde žádné kamarády. Chtěl do jiného domova pro seniory, ale nebylo tam místo. Stěžuje si na absenci společenského života.

Pan Karel: *Já jsem tady nespokojený. Nemám tady kamarády a není tady společenský život. To mně nejvíc chybí, protože při tom společenském životu se seznámíte s lidmi.*

❖ Frustrace ze současnosti

Pan Libor projevuje smutek nad současným postojem lidí k životu a k druhým lidem. Vnímá to, že doba je rychlejší a nikdo se o nikoho nezajímá. To se mu nelíbí a ví, že se to nezmění.

Pan Libor: *Dnes je všechno daleko rychlejší a smutnější. Když se vám něco stane, nikoho to nezajímá. Když tu jste nebo nejste, je to úplně jedno. Člověk je nic, a ani po vás pes neštěkne.*

❖ Chci se omluvit

Pan Stanislav se k žádnému tématu vyjádřit nechtěl. Projevil touhu se omluvit za své původní jednání vůči výzkumníkovi i vůči *Instrumentům*. Na začátku kurzu se choval arogantně a výsměšně, postupně se jeho chování zlepšovalo a na konci kurzu se z něho stal úplně někdo jiný. Výzkumník považuje tuto změnu za nejsilnější a pozitivní změnu ze všech respondentů, a to díky metodě FIE a svým lidským přístupem.

Pan Stanislav: *Já se k ničemu vyjadřovat nechci, já bych se Vám chtěl omluvit. Já jsem si ze začátku z této metody dělal srandu. Mně to přišlo legrační, co to děláme, tak jsem si z Vás dělal i srandu. Pak to bylo ale čím dál těžší a těžší. Ono mě to chytlo. Začalo mě to moc bavit.*

5.1 Závěrečné shrnutí

Při závěrečném shrnutí jsme použili zjednodušenou tabulku, která ukazuje jednotlivé oblasti výzkumu ohledně vyjádření všech respondentů v polostrukturovaném dotazníku.

Tabulka č. 2 – Presentace výsledků výzkumu

Jméno	Oblast studia	Oblast zdraví	Oblast vztahů	Oblast FIE	Oblast zájmů	Oblast volná
Anna	Chut' studovat	covid	dobré	Chut' pokračovat	křížovky	Nyní mám už čas
Eva	Chut' studovat	Nemocný manžel	dobré	Baví mě to	Křížovky, čtení	Moje dcery
Karel	Chut' studovat	Byl jsem sám	dobré	obraznost	Křížovky, televize	nespokojenost
Libor	Chut' studovat	Různé zdr. problémy	Adopce nevyšla	Něco nového	televize	Zklamání ze života
Stanislav	Chut' studovat	Byl jsem sám	dobré	zábava	čtení	omluva

Sumarizace a syntéza dat se zaznamenává v **Rámcové analýze** do tabulek. Tento krok se nazývá **zobrazení**. Klíčové prvky částí dat jsou umístěny do tabulek v závislosti na svém označení. Objem dat pro zařazení do políčka tabulky nesmí být příliš velký, abychom nedostali zcela nepřehlednou a zahlcenou tabulku (Hendl, 2005).

V této zjednodušené tabulce je patrné, že respondenti mají z daných oblastí velmi mnoho společného. **První oblast** se týká minulosti, kdy se každý z respondentů vyjádřil ke svému studiu z mládí. Všichni respondenti měli chuť ke studiu a někteří měli problémy s politickým režimem, který jim studia zakazoval. **Druhá oblast** se týkala zdraví, kdy všichni respondenti vzhledem ke svému zdravotnímu stavu museli opustit svůj domov a nastoupit do domova pro seniory. **Třetí oblast** byla zaměřena na rodinné vztahy. Všichni respondenti potvrdili, že je jejich rodina pravidelně navštěvuje a telefonuje. Pan Libor si ale postěžoval na syna, který se moc učit nechtěl, a navíc mu poboural místnost, ve které bydlel. Bylo mu líto, že už se tam nikdy nepodívá, protože syn to neopraví. Také se svěřil s faktem, že syna adoptovali, a ta adopce moc dobře nedopadla. **Čtvrtá oblast** poukazuje na metodu FIE, kdy se každý z respondentů vyjadřuje, jak na něho metoda působí, a zda by byl ochoten i nadále pokračovat ve výukových kurzech. **Pátá oblast** je oblastí zájmů a koníčků. Každý respondent uvedl nějaký svůj koníček, kdy v nejvyšším zastoupení se ukázal zájem o křížovky všeho druhu a sudoku. Dále četba různého žánru a televize, kdy senioři sledují nejen různé filmy a seriály, ale také vědomostní soutěže. **Šestá oblast** je poslední a zde se mohli respondenti vyjádřit k čemukoliv, o čem by chtěli sami hovořit. Všichni využili této příležitosti a vyjádřili se k tématům radostným i smutným. Někdo hovořil o svých dětech, někdo o minulosti, další o zklamání ze života nebo o touze jít do jiného domova pro seniory. Poslední z respondentů projevil lítost nad svým dřívějším chování a výzkumníkovi se za svoji jízlivost omluvil.

6 DISKUSE

V následujícím textu se pokusíme na základě výsledků kvalitativního výzkumu odpovědět na výzkumné otázky, které jsme si položili na začátku empirické části. Kvalitativní analýza je uměním zpracovat data smysluplným a užitečným způsobem a nalézt odpověď na položenou výzkumnou otázku (Hendl, 2005).

První výzkumná otázka se týkala přímo samotné metody FIE, kdy výzkumníka zajímalo, zda má tato metoda pozitivní vliv na seniory i v pozdním senickém věku.

Pozorování potvrdila, že senioři i ve svém pokročilém věku jsou ochotni se vyučovat této metodě, až na pár výjimek, kdy vybraní respondenti již na další hodiny nepřišli z důvodů nemoci, návštěvou svých příbuzných, či osobního nezájmu. Na straně druhé, přišli zase noví senioři na základě zážitků pravidelných účastníků kurzu. Výzkumníkovi se naskytl jev, kdy při polostrukturovaném rozhovoru zjistil, že senioři, kteří pravidelně cvičí kognitivní funkce, tato metoda jim nedělá problémy, a každý úkol dříve či později vyřeší. Ti senioři, kteří své kognitivní funkce necvičili, neluštili křížovky, nedívali se na vědomostní soutěže, nic si nezapisovali a nedrželi tužku několik měsíců, byli na tom o poznání hůře.

Vybraní respondenti navštěvovali kurzy FIE pravidelně, z metody byli nadšení a výsledky viděli ve své odvedené práci, kdy *Instrumenty* vyplnili správně. Zvykli si postupně na metodu, jak se mají na úkol pozorně dívat a vnímat, aby ho vyhodnotili a vyplnili správně. Výzkumník také poukazuje na nadšení, s jakým respondenti přicházeli na hodiny. Mnohdy byl výzkumník svědkem toho, že pokud šli společně se seniory do vyučovací místnosti, kde se kurz konal, tak se senioři předjížděli na invalidních vozičkách, kdo tam bude dřív.

Z rozhovorů dále vyplynulo to, že ani jeden senior metodu FIE neznal a měl touhu vždy zadaný úkol vyplnit. Někdy nastala situace, kdy respondenti nemohli přijít na správné řešení úkolu a potřebovali pomoc výzkumníka, ale vždy vyžadovali pomoc jen částečnou, aby další krok již zvládli sami.

Na základě výše popsaných situací výzkumník hodnotí první výzkumnou otázku kladně – **Ano, metoda FIE má pozitivní vliv na seniory i v senickém věku.**

Druhá výzkumná otázka byla zaměřena přímo na kognitivní funkce u seniorů, kdy výzkumník sledoval, zda metoda FIE tyto funkce zlepšila. Vybraní respondenti postupně řešily úkoly, které byly každou hodinu obtížnější. Výzkumník si je vědom, že pokud by respondentům zadával *Instrumenty* v jiném pořadí, nemuseli by daný úkol zvládnout a

výsledky by nebyly pozitivní. Pokud se náročnost úkolů navyšovala postupně, senioři úkoly vyhodnotili a vyplnili správně. V polostrukturovaném rozhovoru se respondenti vyjadřovali, že jim tato metoda pomáhá se zamyslet a popřemýšlet o správném řešení, jiní se bezmyšlenkovitě vyjadřovali, že změnu necítí. Když se ale potom hlouběji zamysleli nad svojí odpovědí, všichni změnili názor a potvrdili, že jim tato metoda pomáhá. Z toho vyplývá, že i druhou výzkumnou otázku můžeme hodnotit kladně – **Ano, metoda FIE zlepšila kognitivní funkce u seniorů.**

Třetí výzkumná otázka zněla, zda metoda FIE zlepšila vzájemnou komunikaci mezi seniory. Výzkumník už na začátku výzkumu si všiml vzájemné komunikace mezi seniory. Tato komunikace probíhala více méně pouze mezi určitými dvojicemi ženského pohlaví, a to ještě výzkumník zjistil, že tyto osoby mají příbuzenský vztah. Po asi měsíci výzkumník zpozoroval větší vzájemnou komunikaci, a to jak u žen i u mužů. Vzájemná konverzace probíhala i mezi oběma pohlaví, a téměř vždy se týkala zadaného úkolu. Poslední setkání výzkumníka a seniorů proběhlo formou rozlučkového posezení, kdy senioři velmi otevřeně komunikovali o celém průběhu kurzu a od některých seniorů zazněla slova „závisti“ v dobrém slova smyslu, jak to určitým osobám šlo a jim tak ne. Výzkumník pochválil všechny účastníky, že měli vůbec snahu řešit zadané úkoly a všechny ujistil, že hlavní účel bylo speciální cvičení mozkových buněk a nezáleželo na tom, kdo daný úkol vyřeší první a kdo poslední. Důležitá byla snaha, a tu senioři prokázali. Proto můžeme odpovědět kladně i na třetí výzkumnou otázku – **Ano, metoda FIE zlepšila vzájemnou komunikaci mezi seniory, sblížila je.**

Čtvrtá výzkumná otázka navazuje na předešlou výzkumnou otázku, jestli má metoda FIE vliv na každodenní život seniorů. Protože kurz probíhal každý týden od srpna do listopadu roku 2023 a výzkumník se před samotnou výukou ptal seniorů, jak prožili celý týden, co dělali, tak zjistil, že senioři se na hodiny FIE připravovali, hovořili spolu o *Instrumentech* a tyto zážitky si sdělovali navzájem, jednak účastníci kurzu mezi sebou, mezi svými rodinami, ale také mezi svými spoluobyteli domova pro seniory. Právě na základě těchto zážitků přicházeli na výuku noví uchazeči. **Můžeme tedy potvrdit, že metoda FIE měla vliv po dobu kurzu, na každodenní život seniorů.**

Pátá výzkumná otázka a poslední v této bakalářské práci se týkala další účasti na případném pokračovacím kurzu, zda by byli senioři ochotni tuto metodu nadále procvičovat. Výzkumník tuto otázku kladl všem respondentům a z výpovědí vyplynulo, že všichni respondenti, kromě jednoho, by byli ochotni v kurzu pokračovat. Na otázku pana Karla,

který již pokračovat nechtěl, aby sdělil důvod nezájmu reagoval tak, že metoda ho baví, ale má již mnoho nastrádaných křížovek, které nemá čas luštit, jelikož navštěvuje tento kurz. Sám výzkumník má však osobní pocit, že kdyby v domově pro seniory oznámil pokračování tohoto kurzu, že by se pan Karel určitě přihlásil. (Výzkumník usuzuje také z toho, že pan Karel nikdy žádnou výuku FIE nezameškal). Při našem rozlučkovém setkání se senioři zajímali o to, zda příští rok bude tento kurz také. To výzkumníka velmi potěšilo a považuje tento zájem seniorů za splnění mise a kladnou odezvu ve své práci k seniorům. Na poslední otázku tedy můžeme odpovědět také kladně – **Ano, senioři by byli ochotni pokračovat při případném pokračovacím kurzu metody FIE.**

Pokud by měl výzkumník svoji práci posoudit kritickým pohledem, položil by si otázku, zda by výsledky výzkumu byly stejné, jestliže by praktikoval např. společné luštění křížovek nebo záměrně vybrané kvízy, či jinou aktivizační činnost. Na straně jedné senioři hovořili, že je tato metoda nová, neznali ji a jevila se jim jako velmi zajímavá. Na stranu druhou si výzkumník klade otázku, zda jen návštěva nového aktivizačního pracovníka, který o seniory projeví zájem, by neměla v konečné fázi stejný efekt, jako výuka metody FIE...

7 ZÁVĚR

Tato bakalářská práce si dala za cíl seznámit seniory v sénickém věku s metodou *Feuersteinova instrumentálního obohacování* a zjistit, zda tato metoda má na osoby v pokročilém věku pozitivní vliv. Sénický věk byl vybrán záměrně, protože tito senioři jsou v našem prostředí často opomíjeni.

V teoretické části jsme se seznámili s autorem metody *Instrumentálního obohacování Reuvenem Feuersteinem*, popsali strukturní kognitivní modifikovatelnost, parametry zkušeností zprostředkovaného učení, popsali kognitivní mapu, cíle *Instrumentálního obohacování* a popsali jednotlivé *Instrumenty*. V druhé části teorie jsme se zabývali procesem stárím a stárnutím. Popisujeme biologické, psychické a sociální aspekty stárnutí a kategorizací stárí. Tuto část zakončujeme různými zdravotními problémy seniorů, které stárí provází, ale poukazujeme i na pozitivní postoje k životu.

V praktické části bakalářské práce stanovujeme výzkumné otázky, popisujeme cíl výzkumu a výzkumný soubor. Dalším krokem byl sběr dat a prostřednictvím kvalitativního výzkumu jsme zjišťovali od respondentů v polostrukturovaném rozhovoru, zda má metoda FIE pozitivní vliv na seniory v pozdním sénickém věku. Došli jsme k závěru, že tato metoda pozitivně ovlivňuje seniory a pomáhá jim procvičovat a upevňovat jejich kognitivní funkce.

Výsledky výzkumu nám ukazují, že senioři i v pozdním séniu jsou schopní zvládat dané úkoly, které metoda FIE nabízí a postupným procvičováním kognitivních funkcí zvládají i úkoly složitější. Dále nám výsledky ukazují, že senioři jsou ochotni se učit novým věcem, jsou soutěživí a díky metodě FIE se zvýšila jejich komunikace mezi sebou. Výzkumník hodnotí pozitivně veškerou snahu, zájem a ochotu seniorů ke spolupráci. Poukazuje i na skutečnost, kdy se senioři informovali o možném pokračování kurzu na příští rok.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BAŠTECKÝ, Jaroslav a KOLEKTIV, 1994. *Gerontopsychiatrie*. Praha: Grada. ISBN 80-7169-070-8.
- [2] http://www.cam.rn.it/chi_siamo.php[cit.2024-01-02].
- [3] <https://citaty.net/citaty-o-stari/?page=3&o=new>[cit.2024-01-03].
- [4] https://www.cpduha.cz/?page_id=365, Feuersteinovo instrumentální obohacování - Terapie, psychologická pomoc a Feuersteinova metoda (cpduha.cz) [cit.2024-01-03].
- [5] <https://ct24.ceskatelevize.cz/veda/2627657-japonci-uz-nebudou-nejdele-zijicim-narodem-sveta-v-roce-2040-je-maji-predbehnout>[cit.2023-11-01].
- [6] <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-pracujicich-duchodcu-v-cesku-se-za-deset-let-vice-nez-zdvojnásobil>[cit.2023-11-03].
- [7] <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-senioru-v-pristich-desetiletich-vyrazne-vzroste> [cit.2023-11-05].
- [8] <https://www.czso.cz/documents/10180/142141241/31003421k07.pdf/2819f29d-8323-47f2-acd1-b9ab28522f10?version=1.7>[cit.2023-08-08].
- [9] ČEVELA, Rostislav a Libuše ČELEDOVÁ, 2014. *Sociální gerontologie: východiska ke zdravotní politice a podpoře zdraví ve stáří*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4544-2.
- [10] DVOŘÁČKOVÁ, Dagmar, 2012. *Kvalita života seniorů v domovech pro seniory*. Praha: Grada. ISBN 978-80-2474-138-3.
- [11] <https://feuerstein-institute.org/>[cit.2023-11-12].
- [12] <https://www.feuerstein-pbh.com/pages/prof-feuerstein>[cit.2023/11-13].
- [13] GRUSS, Peter, 2009. *Perspektivy stárnutí*. Praha: Portál. ISBN 978-80-736-7605-6.
- [14] HAMILTON, Lan, Stuart, 1999. *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál. ISBN 807-17-8274
- [15] HAŠKOVCOVÁ, Helena, 2012. *Sociální gerontologie aneb Senioři mezi námi*. Praha: Galén. ISBN 978-80-7262-900-8.
- [16] HAUKE, Marcela, 2014. *Zvládání problémových situací se seniory*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-5216-7.
- [17] HENDL, Jan, 2005. *Kvalitativní výzkum*, Praha: Portál. ISBN 80-7367-040-2.

- [18] https://is.muni.cz/do/rect/el/estud/fsps/2019podzim/seniori_tanci/web/pages/01_01_stari.html Stárnutí a stáří | Senioři tančí | Fakulta sportovních studií Masarykovy univerzity (muni.cz) [cit.2023-11-20].
- [19] JEDLIČKA, Václav, 1991. *Praktická gerontologie*. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví. ISBN 80-7013-109-8.
- [20] KALVACH, Zdeněk a KOLEKTIV, 2004. *Geriatric a gerontologie*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-0548-6.
- [21] KREJČOVÁ, Lenka, 2019. *Dyslexie. Psychologické souvislosti*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3950-2.
- [22] <https://www.lernpraxis.ch/kurse/feuerstein/> [cit.2024-01-02].
- [23] MIOVSKÝ, Michal, 2009. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada. ISBN 80-247-1362-4.
- [24] ONDRUŠOVÁ, Jiřina, 2011. *Stáří a smysl života*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1997-2.
- [25] PACOVSKÝ, Vladimír, 1990. *O stárnutí a stáří*. Praha: Avicenum. ISBN 80-201-0076-8.
- [26] PICHAUD, Clément, 1998. *Soužití se staršími lidmi*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-184-3.
- [27] POKORNÁ, Veronika, 2022. Přínosy metody instrumentálního obohacování Reuvena Feuersteina pro žáky se specifickými poruchami učení. Praha. Bakalářská práce. Univerzita Karlova
- [28] PTÁČKOVÁ, Hana a KOLEKTIV, 2021. *Psychosociální adaptace ve stáří a nemoci*. Grada Publishing. ISBN 978-80-271-4463-1.
- [29] ŘÍČAN, Pavel, 2014. *Cesta životem: Vývojová psychologie*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0772-6.
- [30] ŘIHÁČEK, Romáš, Ivo ČERMÁK, Roman HYTYCH a KOLEKTIV, 2013. *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-6382-2.
- [31] ŠVAŘÍČEK, Roman, 2014. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0644-6

[32] <https://trudnoscirozwojowe.pl/metoda-feuersteina-pomoze-twojemu-dziecku/>
[cit.2024-01-02].

[33] VIDOVIČOVÁ, Lucie, 2008. *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav. ISBN 978-80-210-4627-6.

[34] VIDOVIČOVÁ, Lucie, 2013. *Stáří ve městě, město v životě seniorů*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon. ISBN 978-80-741-9141-1.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

ATC Akreditované tréninkové centrum

FIE Feuersteinovo instrumentální obohacování

ICELP Mezinárodní středisko pro zvyšování učebního potenciálu

LPAD Dynamické vyšetření učebního potenciálu

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 Ukázka Instrumentů	38
Obrázek 2 Uspořádání bodů.....	41

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 Presentace respondentů	37
Tabulka 2 Presentace výsledků výzkumu.....	48

SEZNAM GRAFŮ

Graf č. 1. Procentuální zastoupení seniorů z let 2000 a 2018.....	26
Graf č. 2 – Vývoj počtu pracujících seniorů ve věku 60+.....	29

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Polostrukturovaný rozhovor s paní Annou

Příloha P II: Polostrukturovaný rozhovor s paní Evou

Příloha P III: Polostrukturovaný rozhovor s panem Karlem

Příloha P IV: Polostrukturovaný rozhovor s panem Liborem

Příloha P V: Polostrukturovaný rozhovor s panem Stanislavem

PŘÍLOHA P I: POLOSTRUKTUROVANÝ ROZHOVOR S PANÍ ANNOU

Výzkumník: Mohu se Vás zeptat na Váš věk?

Paní Anna: budu mět včil 84 roků.

Výzkumník: Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

Paní Anna: Já sem chodila enom do (mlčí, nemůže si vzpomenout, výzkumník napoví – do měšťanky?) ano, do měšťanky. Já sem chodila enom osum roků, ten devátý sem nedělala.

Výzkumník: a proč ten devátý ne?

Paní Anna: To sa tehdy udělalo už enom na osum roků ta školní docházka.

Výzkumník: aha, ano a potom už jste šla pracovat...

Paní Anna: no potom už sem zůstala doma. My zme měli hospodářství, tak sem zůstala doma.

Výzkumník: aha, tak jste musela pomáhat...

Paní Anna: Jo.

Výzkumník: A potom celý život jste pracovala v JZD?

Paní Anna: Jo.

Výzkumník: A už jste potom nikde nepracovala, jen v tom JZD?

Paní Anna: Jo. Potom sem sa vdala, měli sme děcka a já už potom sem nešla.

Výzkumník: Pokud bychom mohli vrátit čas, šla byste studovat nebo čím byste chtěla být?

Paní Anna: Kdybych měla větší rozum, tak ano. Já sem tehdy neměla ani 14 roků, když sem vycházala. My zme nikde nebyli a nikde zme nešli, tak já sem byla enom doma. A tehda zakázali..., Ty děcka, co měly jako toto...hospodářství, tož nesměly jít do práce ani do školy ani nikde, a tak, ale mně to jako ředitel všecko vyřídil a já sem mohla jít, enom já sem to doma ani neřekla, protože naši to věděli, že nikde neberů, ale ten ředitel ně to vyřídil, tak bokem všecko, že možu jít do školy, tak já sem šla. Našim sem to neřekla, protože tehdy už sa to zcelovalo všecko..., tak už by, ..., ale toš...

Výzkumník: Ano, ale škoda toho...

Paní Anna: Bylo toho škoda, no... Dopadla sem..., potom sem už měla víc roků, tak sem potom už na děcka..., aby sa víc učily...

Výzkumník: Ano, ale vidíte, jak Vám tady všechno jde. A jak jste se tady ocitla v domově pro seniory?

Paní Anna: No já sem byla doma. Jako céra mně umřela a já už sem nemohla chodit a já sem dostala ten veliký covid a já sem ... byla úplně ... na nic. Já sem nevěděla nic, ani co je, ... Mně zostál zeť a syn, ty chodili do práce. Tak já sem..., nemněl kdo sa o mňa starat, tak a já sem nebyla schopná lautr nic udělat, vůbec. Já sem nevěděla nic. Já sem..., do toho roka sa ně to trochu vrátilo, aj tá paměť, ale tak už sa ně nevrátila, jak sem měla...

Výzkumník: Ale vrátila...

Paní Anna: Ale zapomínám, nemožu si na nic vzpomnět..., něco sa řekne a za chvílu to nevím.

Výzkumník: Tak toto cvičení je akorát pro Vás, že si to tady cvičíte...

Paní Anna: Blbě to vidím...(pohled do Instrumentů, ale ne negativní)

Výzkumník: A jaké vztahy máte se svojí rodinou?

Paní Anna: dobré...

Výzkumník: Jak se Vám líbí metoda FIE, kterou spolu cvičíme?

Paní Anna: To šak ano. Nekdy mňa to nasere, toš to odhodím... a za chvílu zas si to vezmu, táhne mňa to k tomu...

Výzkumník: A ještě jste se s ničím takovým nesetkala, že?

Paní Anna: Ne. Toš já luštím takové ty křížovky..., to já luštím všechno, ale toto takové – ne.
Výzkumník: Bavíte se mezi sebou o této metodě?
Paní Anna: Nebavíme, ale něco enom si pamatovat...
Výzkumník: Pozorujete sama na sobě, že Vám tato metoda pomáhá, že se Vám lepší paměť?
Paní Anna: Nevím, nelepšší sa mně to, protože su hlúpá...(úsměv)
Výzkumník: Ane nejste (smích)
Výzkumník: Kdyby tento kurz pokračoval, myslíte, že byste stále chodila?
Paní Anna: Byla bych viděla, jaké by to bylo (smích), ale jo, chodila bych...
Výzkumník: Co ráda děláte ve volném čase?
Paní Anna: Toš nic..., křížovky luštím a nic. Napřed sem četla, včíl zas ňa křížovky začaly...
Výzkumník: A na televizi se díváte?
Paní Anna: Jo.
Výzkumník: A co Vás tam nejvíce baví?
Paní Anna: Nejaké ty...
Výzkumník: Rodinné filmy nebo přírodopisné?
Paní Anna: Najvíc ty...(klepání do stolu), no nemožu si vzpomenět. Když vyhrávajů..., jako toto...
Výzkumník: Jako nějaká muzika?
Paní Anna: Né muzika..., vidíte, jaká já su blbá...
Výzkumník: Nebojte se, pomalu si vzpomeneme...
Paní Anna: Jak je ten lovec včíl a takové ty..., jak hádajů nejaké ty...
Výzkumník: Aha, soutěže...
Paní Anna: Soutěže..., na to sem si nemohla vzpomenět.
Výzkumník: Myslím, že i hodně o tom víte, když se něco zeptá...
Paní Anna: No toš takové..., já jak to bylo spíš já,...nevím z toho dějepisu, tak jako...
Výzkumník: Sdělila jste Vaší rodině, že navštívujete kurz FIE?
Paní Anna: Ano (velké přitakání)
Výzkumník: A co oni na to říkají?
Paní Anna: Oni to schvalujů.
Výzkumník: I se Vás ptají, co na to říkáte? Jsou zvědaví? Tak jim to řeknete...
Paní Anna: Ano, jo (úsměv)
Výzkumník: A všimla si ta Vaše rodina, že Vám tato metoda nějak pomáhá?
Paní Anna: Já nevím, jestli si všimli, já to vidím sama, že nic nevím..., tak...
Výzkumník: Vy se podceňujete...
Paní Anna: Opravdu, šak vidíte, že si nemožu na takové věci vzpomenět, jaká soutěž. Já bych to chtěla říct a nemožu si na to vzpomenět. Furt to chcu říct a vzpomenět si nemožu.
Výzkumník: Kdybyste tento kurz chtěla někomu doporučit, co byste mu o něm řekla?
Paní Anna: Nevím tak, co bych mu řekla..., zabavit sa a popřemýšlet nad tým...
Výzkumník: Ano, to je dobré..., a teď je poslední otázka. Chtěla byste něco sama říct ohledně tohoto, sebe nebo sama byste chtěla o něčem mluvit?
Paní Anna: Já nevím, co tak bych mohla říct..., nic takového...(úsměv)
Výzkumník: Náhodou Vám tady ta metoda velice pěkně jde a já Vás velice chválám.
Paní Anna: Spíš sme neměli na nic takového čas. Nebylo kdy na nic takového...Enom do práce, ale co sa bude dělat, enom aby sa to udělalo, aby sa všechno stihlo a takové dycky.
Děcka byly malé, do toho sem chodila do kravína a ...
Výzkumník: Tak teď máte čas tak děláte toto (smích)
Paní Anna: Ano (úsměv)
Výzkumník: Dobře, děkuji za rozhovor.

PŘÍLOHA P II: POLOSTRUKTUROVANÝ ROZHOVOR S PANÍ EVOU

Výzkumník: Mohu se Vás zeptat na Váš věk?

Paní Eva: Je mi 90 let.

Výzkumník: Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

Paní Eva: stře... střední, promiňte, víte..., špatně mluvím.... Byla jsem v...Bučovice. Chtěla jsem studovat v Rudimově. Já když jsem...(pomlka) byla pět roků ve škole, vyšla školu, ještě jsem tam měla být měsíc, dochodit to. Ale nedochodila. Já už jsem šla potom pracovat. Dělala jsem účetní v hospodářství a potom v JZD Bojkovice... Tam jsem byla až do důchodu.

Výzkumník: Pokud byste mohla vrátit čas, čím byste chtěla být?

Paní Eva: (úsměv) Mě moc bavilo studovat. Velmi mě to bavilo ve Slavičíně. Učitelka mi řekla: „Běž studovat, někde běž studovat“. Ale víte, bylo nás šest dětí..., bylo to těžké,... Ale šla jsem studovat, my měli totiž hospodu a nějak se to zvládlo.

Výzkumník: Mohu se Vás zeptat, jak jste se ocitla zde, v domově pro seniory?

Paní Eva: (úsměv) Víte, já jsem sem šla se svým manželem... On letos umřel, měl 93 let a už měl zdravotní problémy. Já jsem tady ale velice spokojená...(úsměv).

Výzkumník: Navštěvuje Vás Vaše rodina?

Paní Eva: (úsměv) Ano. Mám dvě dcery. Jedna je v Praze a druhá ... ve Zlíně. Víte, žádná v Komni nechtěla být, a tak jsme prodali chalupu. Nám se tam ale s manželem moc líbilo... Dcery mě navštěvují i telefonují i jezdí sem. Ta ze Zlína více, ale má moc práce...

Výzkumník: Jak se Vám líbí metoda FIE, kterou spolu pravidelně cvičíme?

Paní Eva: (úsměv) Je to zajímavé, baví mě to...

Výzkumník: Bavíte se mezi sebou o metodě FIE?

Paní Eva: Já tady mám kamarádky a ony nevěděly, že sem chodím. A já jim vždycky řeku: „Jdu do školy“ (úsměv), toto jim vždycky říkám a ony jsou potom zvědavé, co jim budu potom říkat.

Výzkumník: Pozorujete sama na sobě, že Vám tato metoda nějak pomáhá, v paměti, nebo jinak?

Paní Eva: Ano (úsměv). Je to na přemýšlení a já mám moc ráda i křížovky... Mám ráda i osmistěnky a nejsem naštvaná, když mi něco nejde. Vždycky si řeknu: „Šak ono se to tam objeví“. A taky že se to tam objeví. Ale já to nikam neposílám ty výsledky... Já vím, že je za to nějaká cena, ale neposílám to.

Výzkumník: Byla byste ochotna v kurzu i nadále pokračovat?

Paní Eva: (úsměv) Ano..., baví mě to...

Výzkumník: Co ráda děláte ve volném čase?

Paní Eva: Mám ráda to luštění. Ráda luštím osmistěnky..., čtu, nejradši romány a rodinné...

Výzkumník: Sdělila jste své rodině, že navštěvujete kurzy FIE?

Paní Eva: (úsměv) Ano, byli rádi moc, že něco takového dělám... Mluvíme to tom spolu...

Výzkumník: Kdybyste tento kurz chtěla někomu doporučit, třeba těm Vaším kamarádkám, co byste o něm řekla?

Paní Eva: (zamyšlení) Já mám takové kamarádky, že ony by sem nešly. Ony mají už moc roků a nešly by. Kdyby byly mladší, tak by šly... Mě to ale baví,... Já nad tím sedím a hledím, až do té doby, až je to správně.

Výzkumník: A jsme u poslední otázky, jestli chcete můžete doplnit něco sama, o čem byste chtěla mluvit...

Paní Eva: (úsměv) Já bych chtěla říct něco o mých děvčatech... Ta jedna má 63 let a je v Praze, pracuje..., je tam na velvyslanectví. Má moc ráda přírodu, nemá tam moc práce, a tak šla ještě studovat. Šla do školy jeden krát za měsíc jezdí do Mělníku na vysokou školu. Tento rok to má poslední, má to na pět roků..., ráda má stromy, dívá se ráda na stromy... Ta druhá dcera má dvě děti, mám ji moc ráda. Navštěvuje mě, častěji, než ta v Praze,... má to blíž. A teď mám dalšího vnuka, narodil se nám Samuelek... Moc se těším, jak ho uvidím (úsměv)

Výzkumník: Moc Vám děkuji za rozhovor, jsem ráda, že máte takové krásné vztahy s rodinou.

PŘÍLOHA P III: POLOSTRUKTUROVANÝ ROZHOVOR S PANEM KARLEM

Výzkumník: Mohu se Vás zeptat na Váš věk?

Pan Karel: Je mi 79 roků

Výzkumník: Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

Pan Karel: Střední odborné

Výzkumník: A přál byste si o tom říci něco více? O co jste se zajímal...

Pan Karel: Ve škole? O nic (smích)

Výzkumník: A na co ta škola byla zaměřená?

Pan Karel: Na ekonomiku. No, ... spíš..., nějaké práce kancelářské...

Výzkumník: A kde jste převážně celý život pracoval?

Pan Karel: V kanceláři..., no, rok sem dělal na lisu.

Výzkumník: A to se Vám líbilo?

Pan Karel: Jo, to sem si odpočinul od toho..., od práce. (úsměv)

Výzkumník: Kdybyste mohl vrátit čas, tak čím byste chtěl být?

Pan Karel: Čím? Tak podívejte se, já su od narození...obrna. Já sem původně chtěl být automechanik, ale ono to prostě nešlo, no, protože sem byl postižený.

Výzkumník: No to je ono, že jste chtěl být automechanik...

Pan Karel: Jo.

Výzkumník: Ono to nikdy nezanikne toto povolání, to bude pořád žádané...

Pan Karel: No, dneska je to enom montáž...

Výzkumník: Ano. Můžu se Vás zeptat, jak jste se tady ocitl v domově pro seniory?

Pan Karel: Jak to myslíte?... No protože sem zůstal doma sám, no a už sem nestačil jako na hygienu.

Výzkumník: Ano, rozumím. A jaké vztahy máte se svojí rodinou?

Pan Karel: Dobré... Já už mám enom dvě sestry, takže...

Výzkumník: Aha, ale ony tady asi nežijí, že?

Pan Karel: Né, já su z Vlčnova.

Výzkumník: A Vy jste někdy byl i králem?

Pan Karel: (úsměv) Kde by. V té době já sem byl v Brně na internátě.

Výzkumník: Jak se Vám líbí tady ta metoda, co spolu procvičujeme?

Pan Karel: Já nevím, no...

Výzkumník: Chodíte pravidelně a jde Vám to (úsměv).

Pan Karel: Tak ono, já nevím,...jak bych se vyjádřil. K něčemu je to,... je to pro obraznost

Výzkumník: Ano, to je ono...

Pan Karel: No, nic jiného.

Výzkumník: A mezi sebou se nebavíte o této metodě?

Pan Karel: Nemám s kým.

Výzkumník: Ale já vidím, že s paní Annou jste si prohodili něco...

Pan Karel: Ale jó,...tak s ňů sem, tam. Ona někdy něco nadhodí, ale já sám ne.

Výzkumník: Ano. A pozorujete sám na sobě, když to tak pořád cvičíte nějaké změny?

Pan Karel: Víte, já sem měl obrazovnost od malička, protože můj bratr byl vystudovaný stavební..., né on nebyl inženýr, ale měl stavařinu, no. Že sem viděl u něho plány, takže, něco sem chtěl z toho... pochytil. Když sem opravoval barák, tak sem si udělal plány sám.

Výzkumník: To je výborné.

Pan Karel: To není enom toto, to sem měl eště takové, takové... změny třeba v zaměstnání. Stavební, hlavně stavební. Navrhoval sem nějaké změny, které se jako uskutečnily.

Výzkumník: Ano. Kdyby tento kurs pokračoval i nadále, chodil byste sem?

Pan Karel: Né, už bych nechodil.

Výzkumník: Ne... Už toho máte dost?

Pan Karel: Ne, nemám toho dost. Ale já tam mám hromadu křížovek a já luštím křížovky všeho druhu a i sudoku. A teď jak sem chodím pravidelně, tak to zameškávám...

Výzkumník: Ano. A přijde Vám to zajímavější, než třeba tato metoda FIE?

Pan Karel: Určitě. No tak já u těch křížovek používám internet také.

Výzkumník: (smích) Takže se díváte, jak to má být, když na to nemůžete přijít...

Pan Karel: (úsměv) No, když na něco nepříjdu, tak se snažím přít to najít na internetu, ale můžu říct, že z devadesáti procent mně to vychází. A deset procent možná ten internet.

Výzkumník: No, tam je třeba něco nového...

Pan Karel: No, já ho nemám dlouho. Já ho mám dva roky. Já, ...před tím jsem se s internetem nikdy nesetkal. Ani v práci. Neměli jsme počítač..., no počítače byly, ale já jsem měl takové zaměstnání, kde sem to nepotřeboval.

Výzkumník: Ano,... Takže když bych se Vás zeptala, co nejraději děláte ve volném čase, tak ty křížovky nejvíce?

Pan Karel: Jo.

Výzkumník: A i se rád díváte na televizi?

Pan Karel: Jo, určitě...

Výzkumník: A co sledujete?

Pan Karel: Přírodní snímky a i historické snímky..., jako zprávy a takové jako politika, to mě nezajímá...To rád nemám...

Výzkumník: Ano, rozumím a vědomostní pořady také?

Pan Karel: Jo, to taky sleduju... AZ kvíz a Kde domov můj...

Výzkumník: Ano... A řekl jste Vaší rodině, že chodíte na kurzy FIE?

Pan Karel: Né, né. Je to ani nezajímá...

Výzkumník: Myslíte, že kdybyste jim řekl, že chodíte sem do „školy“, že by je to nezajímalo?

Pan Karel: Za prvé bych jim to musel dobře vysvětlit a za druhé oni mají už přes osmdesát roků a těžko by to pochopili (smích)

Výzkumník: Ale třeba by je to bavilo taky (úsměv)

Pan Karel: (smích)

Výzkumník: A kdybyste tento kurz chtěl doporučit svým jiným známým, co byste jim o tom řekl? „Chod' tam, protože...“.

Pan Karel: Nevím..., víte, to by někdo musel projevit zájem...Pokud by někdo projevil zájem, možná bych mu to doporučil. Pokud neprojeví zájem, tak ne. Já se nerad vnučuju.

Výzkumník: Ano. A kdo Vás sem doporučil, abyste sem chodil?

Pan Karel: Kdo mě sem nahnál? (smích)

Výzkumník: Ano (také smích) Kdo Vás sem nahnal?

Pan Karel: (smích) Maruška...(Ošetřující sestra v domově pro seniory – poz. výzkumníka)

Výzkumník: Dobře, teď se dostáváme k poslední otázce. Tady se můžete vyjádřit, jak chcete...Nebo i k tomu kurzu, jak budete chtít...

Pan Karel: (smích) Já se nevyjadřuju, protože já su tady nespokojený.

Výzkumník: A s čím jste nespokojený nejvíce?

Pan Karel: (chvíli mlčí) Za prvé tu nemám kamarády, za druhé, že tady není společenský život. To mně nejvíc chybí..., protože při tom společenském životu se seznámíte s lidma.

Výzkumník: A třeba tam u vás ve Vlčnově, tam nemáte domov pro seniory?

Pan Karel: Jo, máme (smích). Já sem tam chtěl, ale už bych tam nešel...

Výzkumník: Aha, takže kdyby se tam vyskytlo místo, už byste tam nešel...

Pan Karel: No, tak, víte..., kdyby..., no, jak bych to řekl...Kdybych byl už až moc neschopný, tak jo. Ale jinak pokud jako jsem ještě jakš takš dobrý, tak ne.

Výzkumník: A myslíte si, že ten život je tam lepší, nebo...

Pan Karel: (přítakání) Tam je jenom patnáct lidí...

Výzkumník: Aha, tak to je menší, ano...

Pan Karel: Má se to rozšiřovat, ale tak, prozatím jenom patnáct lidí je tam. Tady je přece, ...jiné možnosti jsou tady. Tam by asi žádné nebyly... Jaký je tam život, nevím. Sem tam si něco najdu na internetu, protože to je charita. Tak na nějaké akce se tam jako podívám, ale moc se o to nezajímám...

Výzkumník: Ano, rozumím. Tak kdo ví, jak to mají... Zase když je tam jen patnáct lidí, tak na ně mají více času, že?

Pan Karel: (smích) Záleží, kolik je tam personálu...

Výzkumník: Ano, to také..., tak Vám děkuji za rozhovor, to je všechno (úsměv)

Pan Karel: (smích) No není za co, když Vám to pomůže...

Výzkumník: (smích) No, pomůže, děkuji. Moc Vás chválím za snahu a ochotu, dobře jste pracoval. Velmi dobře Vám šly všechny úkoly.

PŘÍLOHA P IV: POLOSTRUKTUROVANÝ ROZHOVOR S PANEM LIBOREM

Výzkumník: Mohu se Vás zeptat na Váš věk?

Pan Libor: (úsměv) Ano, je mi 67 let.

Výzkumník: A jaké máte nejvyšší dosažené vzdělání?

Pan Libor: Úplně střední odborné. Měl jsem to ekonomického směru v Hradišti.

Výzkumník: A kde jste celý život převážně pracoval?

Pan Libor: V kanceláři. Byl jsem ekonom. Osobám samostatně výdělečně činným jsem dělal účetnictví, daně, úvěry,... Ale potom jsem měl mozkovou příhodu.

Výzkumník: Pokud byste mohl vrátit čas, čím byste chtěl být?

Pan Libor: Buď střední škola,...já jsem totiž uměl dobře počítat, ale jazyky, ty mi nešly.

Výzkumník: Mohu se Vás zeptat, jak jste se ocitl zde, v domově pro seniory?

Pan Libor: Tady byla moje manželka a já jsem chtěl jít za ní, ale nedobrovolně. Já jsem totiž měl před třinácti rukama mozkovou příhodu a minulý rok veliké problémy se střevama, musel jsem na operaci. Když jsem sem přišel první den nástup za manželkou, tak ona ten den zemřela. Spadla z postele. Bylo to hrozné...(zasněně se dívá k oknu).

Výzkumník: Ano, rozumím... A navštěvuje Vás Vaše rodina?

Pan Libor: Ano.

Výzkumník: Jak se Vám líbí metoda FIE, kterou spolu pravidelně cvičíme?

Pan Libor: (šibalsky se usměje) Šikovná paní učitelka....Já jsem se s tímto, s touto metodou nikdy nesetkal. Ale bohužel, neumím kreslit. Mám vše ztíženo tím, že jsem měl levou stranu těla mrtvou. Byl tady dokonce masér. Chodil sem masírovat klienty. To bylo dobré, ale zrušili to, protože tady bylo málo klientů, ... malá poptávka. Byl jsem na to i v lázních. Františkovy lázně a i Piešťany.

Výzkumník: A bavíte se mezi sebou o této metodě?

Pan Libor: Jo, jo... s kolegou. Já jsem ho přesvědčil, ať sem taky chodí (úsměv).

Výzkumník: Pozorujete sám na sobě, že Vám tato metoda pomáhá nějakým způsobem?

Pan Libor: Tady je potřeba prostorového vidění, a to já mám. To je něco podobného, když děláte řidičák. Tam taky potřebujete prostorové vidění. Víte, jiní, když dělají řidičák, tak často to auto i odřů. Já jsem uměl i výborně couvat. To mám díky tomu prostorovému vidění.

Výzkumník: Kdyby tento kurz i nadále pokračoval, byl byste ochoten i nadále chodit?

Pan Libor: (úsměv) Ano.

Výzkumník: Co rád děláte ve volném čase?

Pan Libor: Dívám se na televizi..., na všechno...

Výzkumník: Sděлил jste své rodině, že navštěvujete tyto kurzy FIE? Jak na to Vaše rodina reagovala?

Pan Libor: (smutně se podívá před sebe) Neřekl, mladého to nezajímá. Víte, on je rád, že tu mám teplo, světlo, a že on má v chalupě klid. On překopál část chalupy, já už tam nebudu.

Ženatý není, žijů na hromádce... Ale rád bych se tam ještě někdy podíval, ale mám tam vše rozbůrané. On sa učit nechtěl. Víte, on je adoptovaný..., a ta adopce..., moc to nevyšlo (zahledí se smutně z okna, velmi sesmutní oči)

Výzkumník: Ano, rozumím, muselo to být těžké...Kdybyste chtěl tento kurz někomu doporučit, co byste mu o něm řekl?

Pan Libor: (úsměv) Mně to tady moc vyhovovalo, zabil jsem čas, dostal jsem se do společnosti, moc se mi to líbilo. Bylo to úplně něco jiného..., nového.

Výzkumník: A poslední otázka..., je taková volná, můžete se vyjádřit k čemu chcete...

Pan Libor: (sesmutní) Víte, dnes je jiná doba. Taková jiná doba, než to všechno bývalo dříve. Dnes je všecko daleko rychlejší a smutnější. Když se vám něco stane, nikoho to nezajímá. Když tu jste nebo nejste, je to úplně jedno. Člověk je nic, a ani po vás pes neštěkne.

Výzkumník: Ano, chápu... Děkuji Vám za rozhovor. Byl jste pokaždé velmi pilný a svědomitý. Všechny úkoly Vám šly velmi dobře a chodil jste pravidelně.

PŘÍLOHA P V: POLOSTRUKTUROVANÝ ROZHOVOR S PANEM STANISLAVEM

Výzkumník: Mohu se Vás zeptat na Váš věk?

Pan Stanislav: Je mi 83 let.

Výzkumník: Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

Pan Stanislav: Já jsem šel na automechanika. Ale mám taky Uměleckoprůmyslovou školu. Tu jsem dělal v Hradišti, ale to až po úraze. To jsem šel studovat z nouze, kvůli tomu úrazu. (Úplná absence horní levé končetiny, poz. výzkumníka). Já jsem rád kreslil, měl jsem talent..., ale více jsem se pak tomu už nevěnoval.

Výzkumník: A kdybyste mohl vrátit čas, čím byste chtěl být?

Pan Stanislav: (zasmání) Zedník. Já mám rád, stavby. Líbí se mi, že po vás něco zůstane... Taky se mi líbí různé slohy. Opravovat hrady, zámky, kostely...

Výzkumník: Kde jste převážně celý život pracoval?

Pan Stanislav: Já jsem byl vrátný v Hradišti. Líbilo se mi tam. Byl jsem tam spokojený.

Výzkumník: Mohu se Vás zeptat, jak jste se ocitl zde v domově pro seniory?

Pan Stanislav: To místo tady mi sehnala snacha. A moc se mi tady líbí. Jsem tu spokojený.

Výzkumník: Navštěvuje Vás Vaše rodina?

Pan Stanislav: Jo..., my máme dobré vztahy.

Výzkumník: Jak se Vám líbí tato metoda FIE, kterou spolu pravidelně cvičíme?

Pan Stanislav: (zasmání) Jo, líbí se mi to. Je to legrace... Je to zajímavé. Já jsem ještě nikdy nic podobného neviděl a nedělal. Já jen luštím křížovky a sudoku, to mám rád.

Výzkumník: Bavíte se mezi sebou o této metodě?

Pan Stanislav: Ne, vůbec...

Výzkumník: Já Vás ale slyším, že se i o tom v hodině bavíte s panem Liborem...

Pan Stanislav: No, vlastně ano, říkáme si, jak to vidí, jestli už to má, jak se mu to zdá těžké.

Výzkumník: (smích) Tak vidíte, já Vás vidím...

Pan Stanislav: (úsměv) Jo, máte pravdu, já jsem nevěděl, že to musí být tak přesně řečeno...

Výzkumník: Pozorujete sám na sobě, že když tuto metodu cvičíte, že Vám to pomáhá? Že musíte namáhat mozek, přemýšlet, jak úkol bude apod.?

Pan Stanislav: (bezmyšlenkově) Ne... (Uvědomí si, co řekl a změní názor) Vlastně ano. Já,... se na každou hodinu těším. Je to něco jiného, než děláme tady při animačních programech... Já už o tom přemýšlím, co bude příště, a co by tam mohlo být nového.

Výzkumník: Kdyby tento kurz pokračoval, byl byste ochotný sem i nadále chodit?

Pan Stanislav: (úsměv) Jo, je to zábava...

Výzkumník: Co rád děláte ve volném čase?

Pan Stanislav: Já rád čtu... Čtu filosofii, to mám rád. Sokrata a Senecu, ty mám nejradši. Taky mám rád knihy o stavebních slohách..., o přírodě,..., nebo nějaké zajímavé časopisy.

Výzkumník: Sdělil jste své rodině, že navštěvujete kurz FIE?

Pan Stanislav: Ne. Já myslím,... že,... by je to asi nezajímalo.

Výzkumník: Kdybyste tento kurz měl někomu doporučit, co byste o něm řekl?

Pan Stanislav: No, já už jsem o tom přemýšlel, že bych to řekl svému sousedovi. On má rád taky různé tajenky a hádačky... Tomu bych to řekl, ať přijde namáhat mozek. Ono to není vždycky jednoduché... Byl bych zvědavý, jestli by mu to šlo líp, než mně...(úsměv)

Výzkumník: Teď mám tady poslední otázku, ta je volná. Můžete mluvit, o čem chcete...

Pan Stanislav: Ne, já tak o ničem mluvit nechci. Já Vám ale potřebuju něco říct... Víte, já jsem si ze začátku z této metody dělal srandu. Mně to přišlo legrační, co to děláme... A tak jsem si z Vás dělal i srandu. Pak to bylo ale čím dál těžší a těžší... Ono mě to chytlo. Začalo mě to moc bavit. Jestli máte ještě další instrumenty, já bych si je rád vzal, i když Vy už tento kurz ukončíte.

Výzkumník: Děkuji Vám za upřímnost. Já jsem to věděla, že jste byl ze začátku jízlivý, ale myslím, že jsem se Vám vždy snažila rozumně odpovědět. Teď je to už všechno jiné a stal se z Vás velice pilný student. Úkoly máte hotové téměř vždy, jako první. Přeju Vám mnoho zdraví, spokojenosti... Děkuji Vám za rozhovor, upřímnost a třeba se ještě někdy uvidíme...